

Trångt i Herrgårdsmiljö

Rapport om trångboddhet på Herrgården

Margareta Popoola
Juni 1999

Innehåll

	Sammanfattning	sid 1
1	Inledning	4
2	Bostadsnormernas förändring	6
3	Beskrivning av Herrgården	8
4	Frågeställningar och datainsamling	10
4.1	Metod	11
5	Trångboddhet på Herrgården	14
6	Policy, reparation och underhåll	18
6.1	Uthyringspolicy	18
6.2	Reparation och underhåll	20
6.3	Sammanfattande kommentar: Hyresvärdens problemområde	22
7	Trångboddhetsrelaterad problematik	24
7.1	Tidigare bostadsstandard	24
7.2	Nuvarande levnadsvillkor	26
7.3	Drömmen om ett eget rum	28
7.4	Barn och ungdom i trångboddhetens tecken	29
7.5	Sammanfattande kommentar: Trångboddhetens sociala konsekvenser	32
8	Det offentliga livets hjälpinsatser	34
8.1	Miljöbalkens användningsområde	34
8.2	Socialtjänstens ansvar	37
8.3	Sammanfattande kommentar: Samhällets stöd i teori och praktik	40
9	Slutkommentar: Perspektiv på trångboddhet som ett individuellt och ett strukturellt problem	41
	Bilaga 1	45
	Bilaga 2	46
	Bilaga 3	47
	Källor	48

Sammanfattning

35% av befolkningen på Herrgården är trångbodda. Därtill skall beaktas att det inom gruppen trångbodda på Herrgården finns 3,4% som lever under vad som, enligt dagens standard, skulle kunna definieras som "extremt" trångbodda förhållanden. De lever under en boendetäthet som anger minst 4 personer pr rum, vardagsrum och kök oräknat. Medelvärde av boendetätheten bland de trångbodda hushållen beräknat enl. norm 2 är 1,6 pers./rum. Personer > 65 år ingår i 3,3% av de trångbodda hushållen, vilket ger information om att trångboddheten inte i första hand är beroende av ett flergenerationsboende inkluderande mors- eller farsföräldrar. Däremot är trångboddheten ett "barnfamiljsfenomen". Ungefär hälften av alla barn och ungdomar ≤ 16 år, boende på Herrgården, i någon mån trångbodda. I alla de trångbodda hushållen ingår barn och ungdomar ≤ 16 år och i ca. 12% av de trångbodda hushållen finns dessutom hemmaboende barn > 16 år. För att få en nationellt något så när jämförande bild av dagens bostadsförhållanden, avseende den uppmätta trångboddheten inom Rosengårds mest invandrartäta stadsdel, krävs en tillbakablick till mitten av 1960-talet.

Totalt finns 21 nationer representerade bland de trångbodda hushållen. Familjerna kommer från så spridda länder som Vietnam, Rumänien, Egypten och Liberia. Den befolkningsmässiga spridningen, med utgångspunkt från nationalitetsbegreppet, ger en klar indikation på att trångboddheten inte kan avgränsas till enskilda befolkningsgrupper. Däremot är trångboddheten mer eller mindre förekommande bland hyresgäster med skilda ursprung. De tre största kategorierna, baserat på ursprunglig nationalitet, som enligt beräkning är trångbodda kommer från Libanon, Irak och Jugoslavien. Även Somalia tillhör en större urskiljbar befolkningsgrupp som kan noteras vara trångbodda. Vid betraktande av den etniskt baserade lokaliseringen av de trångbodda hushållen framträder ett klusterliknande mönster som innebär att hushållen från Irak och Libanon är koncentrerade till ett fåtal adresser ungefär mitt i stadsdelen samt i stadsdelens sydöstra delområde. På en mikronivå framträder på det här sättet här två arabiska bosättningar. På ett liknande sätt förhåller det sig med de trångbodda familjerna från Jugoslavien som geografiskt kan lokaliseras till ett fåtal adresser ungefär i stadsdelens mitt. Av dessa tre mest trångbodda kategorier är 92% svenska medborgare vilket ger en indikation på att hushållen befunnit sig i Sverige en längre tid och att de har för avsikt att stanna kvar. Detta pekar på att det finns en behov av lösningar med en prioriterad angelägenhetsgrad för de familjer som berörs.

Det har inte kunnat noteras någon kulturbetingad resistens inför trångboddhetens konsekvenser. Familjerna tillbringar en avsevärd tid i en boendetät miljö och de enskilda individerna ger uttryck för psykiska och fysiska problem i form av sömnsvårigheter, led- och huvudvärk och andra besvär som tyder på en underminerad folkhälsa bland både barn och vuxna. Det är en situation som bland de vuxna kombineras med andra stressfaktorer som hör samman med svårigheter att genom egen ekonomisk bärkraft kunna förändra sin situation. Barnens situation utmärks av sömnsvårigheter, huvudvärk och andra psykiskt eller fysiskt betingade sjukdomar vilket ger återverkningar i skolsituationen. Även om skolan utrustas med nödvändiga resurser för att möta de svårigheter som uppstår till följd av socioekonomiskt belastande faktorer, så kan dessa resurser sannolikt inte kompensera de fysiskt undermåliga förhållanden som barnen och ungdomarna lever under utanför skolans värld. Det är en komplex situation som bl a. kännetecknas av att ungdomarnas fritid tenderar att koncentreras utanför hemmen och utanför föräldrarnas sociala kontroll, vilket i sig kan vara delar av en socialt negativ utveckling.

Det är besvärliga levnadsomständigheter som de berörda familjerna försöker lösa med de möjligheter som står till buds. De uppvaktar sina hyresvärdar och söker lägenheter hos andra fastighetsägare. De söker hjälp genom socialtjänsten och i sista hand vänder en del hyresgäster sig till Miljöförvaltningen för att försöka få samhällets hjälp, att erhålla större lägenheter för att därmed kunna förbättra sina levnadsvillkor. Miljöförvaltningens inspektioner kan leda till krav på hyresvärderna att åtgärda ventilation- och fuktskador, mögelangrepp eller andra skador. Det är krav som följer lagstiftningens anvisningar och som knappast är nya i sig. Bevisbördan i lagstiftningen är däremot ny. Från den 1 januari 1999 skall hyresvärderna kunna styrka att det inte föreligger någon olägenhet eller risk för olägenhet i samband med uthyrningen. Tidigare var det den inspekterande myndigheten som skulle kunna styrka att det förelåg olägenhet eller risk för olägenhet. I praktiken har denna förändring blivit omvälvande för hyresvärdarna på Herrgården som nu avvaktar domslut från ett pilotfall där hyresvärderna förelagts med vite till totalt 30 000 kr. I Miljöförvaltningens bedömning kommenteras också trångboddheten som tillsammans med hyresvärdens svaromål visar på en icke avsedd effekt, som uppstår till följd av att hyresvärdarna försöker undvika situationer där de ställs som ansvariga för ett utökat slitage och skador, som enligt deras sätt att resonera uppstår till följd av antalet barn och människors egen hantering, vilket innebär att stora barnfamiljer tycks få ännu svårare än tidigare att erhålla lägenheter.

Det uppstår krav från potentiella hyresvärdar på uppgifter från folkbokföringen som ger en officiell bild av familjernas storleksordning, som i sig exkluderar den del av befolkningen som kanske har det största behovet av lägenheter, men som har minst möjligheter att bli godkända som hyresgäster. Det är en exkludering som socialtjänsten möter i form av ökade krav på lägenhetsanvisningar och hjälp med bostadsanskaffning. Det är krav som föregåtts eller följs av anmälningar som riktas mot en hyresvärd, men kan visa sig vara hyresvärdens argument i en kommande hyrestvist. Med lagstiftningens hjälp kan det ske en exkludering av de människor som söker hjälp för sina problem och lägenheternas brister riskerar att förvandlas till människornas brister. Det är scenario som riskerar att leda de trångbodda hyresgästerna in i en hemlöshetssituation där socialtjänsten hänvisar de bostadslösa till sina kontrakterade andrahandslägenheter, som inte heller är rustade för att möta de barnrika familjernas behov av yta.

De familjer som har fokuserats är visserligen boende i stadsdelen Herrgården, men familjernas problem kan därför inte betraktas vara ett "Rosengårdsproblem". Det skall också uppmärksammas att trångboddheten i sig inte är ett individuellt problem, även om dess konsekvenser drabbar enskilda individer. Den, i förhållande till kommunen i övrigt, stora boendetätheten bör istället ses som ett strukturellt problem som berör kommunen i sin helhet. Ur en samhällsekonomisk aspekt är trångboddheten belastande på offentliga resurser i form av de enskildas besök hos kuratorer och socialtjänstemän. Miljöförvaltningens, Hyresnämndens och andra domstolars insatser i förhållande till trångboddheten, som den primära orsaken till miljömässigt undermåliga förhållanden skall också beaktas. Därtill förefaller sjukvårdande insatser vara en följd av bostadssituationen som antingen skapar eller förstärker de vårdssökandes psykiska eller fysiska besvär. Detta är insatser, som förutom de besvär det skapar för de enskilda också belastar offentliga medel i sin helhet. Det är kostnader och personliga lidanden som skulle kunna undanröjas genom socialpolitiskt riktade insatser.

De trångbodda familjerna är i behov av större lägenheter omfattande minst 4 rum eller fler. Ställt i relation till en förväntad befolkningsökning inom Rosengård är behovet av större lägenheter ett accelererande problem. Det är praktiska svårigheter som kommunen ställs inför och som kräver handfasta lösningar, som kan finnas i nybyggnation av fastigheter med ett utbud av större lägenheter, men också ombyggnad av enskilda

lägenheter inom och utanför stadsdelen och det omedelbara närområdet skulle kunna vara möjliga utvägar. Det bör dock uppmärksammas att en ensidigt koncentrerad ombyggnation av hela fastigheter, i syfte att skapa större lägenheter, skulle kunna motverka en allsidig befolkningsammansättning och förstärka barnfamiljernas etniskt baserade segregationsmönster. Slutligen kan det konstateras att den uppmärksammade trångboddheten kräver ytterligare analys av kommunens bostadsförsörjningsprogram. Därtill tycks det även finnas ett behov av en översyn av möjligheterna för medborgarnas offentliga organ, att utöva ett större inflytande över hyresvärdarnas prioritering bland de lägenhetssökande, med särskild hänsyn taget till de hushåll som är hänvisade till den kommunala- eller privata hyresmarknaden och som inte har ekonomiska medel att lösa sin bostadssituation utan insatser från den offentliga sektorns biståndsgivande organ.

1 Inledning

Rosengårds stadsdelsförvaltning i Malmö har lämnat i uppdrag till IMER¹ vid Malmö Högskola att kartlägga trångboddhetens omfattning i Herrgården, som är en del av Rosengård² och att ge en sammansatt bild av den problematik som hör samman med trångboddheten som fenomen. *Bakgrunden* till uppdraget är att socialbyrån, vid Rosengårds stadsdelsförvaltning i Malmö, under 1998 och 1999 uppmärksammades på att delar av befolkningen, för dagens förhållanden i Sverige, bodde under ytmässigt oacceptabla förhållanden. Miljöförvaltningen är en av de offentliga inrättningar som uppmärksammade Rosengårds stadsdelsförvaltning på att en del familjer inom Rosengårds stadsdelsområde levde under standardmässigt undermåliga förhållanden, främst pga. en extrem trångboddhet. Trångboddheten uppfattades av allmänheten och de myndigheter som anmälde uppgivna missförhållanden som ett problem, men det lämnades inte några uppgifter som gav en bild av trångboddhetens omfattning och vilka hushåll i termer av etnicitet, nationalitet och/eller medborgarskap som riskerade en, för svenska förhållanden, ytmässigt sämre standard.

Stadskontorets Statistik och planeringsavdelning har visserligen uppgifter avseende ett medelvärde på antalet boende och lägenhet inom de skilda stadsområdena i Malmö stad, som visar att delar av Rosengård tillhör de områden inom kommunen som uppvisar en större täthet av de boende än vad som kan mätas inom övriga Malmö. Dessa uppgifter ger dock inte någon information om antalet hushåll eller boende som lever under de svårartade förhållanden som gett upphov till Miljöförvaltningens reaktioner och massmediala larmrapporter som tidvis uppmärksammat trångboddhetsproblematiken.

Trångboddheten är i och för sig inte någon okänd problematik. Redan under 1994 lämnade socialbyrån sina synpunkter till Invandrapolitiska kommittén och redogjorde för de bostadsmässiga konsekvenserna av den trångboddhet som uppmärksammats³. Det uppmärksammades att det fanns en trångboddhet inom Herrgården, som en del av Rosengård, men rapporteringen följdes inte av någon kartläggning som skulle kunnat ge en mer ingående bild av trångboddhetens omfattning och de till boendet knutna riskfaktorer som har betydelse för människors levnadsvillkor.

Syftet med undersökningen är att få kunskap om trångboddhetens omfattning och vilka hushåll som lever under dessa förhållanden samt att inventera bland möjliga riskfaktorer som kan förknippas med en stor boendetäthet. Det finns inte några krav på ett teoretisk bakgrundsmaterial eller en långt gående analys av trångboddhet som fenomen utanför det inhämtade materialet, vilket i det här fallet innebär att uppdraget begränsas till en deskriptiv studie av de skilda erfarenheter som finns om trångboddhet på Herrgården.

Projektet avgränsas geografiskt till stadsdelen Herrgården. Anledningen till avgränsningen är dels beroende på att det finns en tidsaspekt och dels beroende på Herrgårdens struktur. Rosengårds stadsdelsförvaltning, som uppdragsgivare är angelägen om att erhålla ett underlag som är rimligt aktuellt i förhållande till den problematik som uppmärksammats. Den tid som ställs till förfogande för informationsinhämtande är därför begränsad. Därmed krävs en avgränsning av ett geografiskt hanterbart område som kan bilda utgångspunkten för inhämtande av information. Med hjälp av den geografiska avgränsningen begränsas den tid som studien behöver ta i anspråk. Dessutom uppvisar Herrgården flera av de attribut, som i allmänhet kommit att förknippas med Rosengård som område. Stadsdelen uppvisar högt socialbidragsberoende, hög arbetslöshet och en

¹ Internationell Migration och Etniska Relationer.

² Se bilaga 1.

³ SOU 1996:55

stor andel invandrare⁴. Denna bild, tillsammans med uppgifter om boendetäthet från Malmö stads Statistik och planeringsavdelning indikerar att det inom stadsdelen finns en stor trångboddhetsproblematik som endast tidvis skymtar fram i skilda larmrapporter, som dock inte ger en uppfattning om trångboddhetens omfattning och beskaffenhet.

Materialets *disposition* utgår från en kort historisk beskrivning av bostadsnormernas förändring. Denna presentation kan förhoppningsvis underlätta jämförelser med de data som undersökningen leder fram till avseende trångboddheten inom den fokuserade stadsdelen. För att kunna skapa en helhetsbedömning är därför också en kort beskrivning av Herrgården som stadsdel på sin plats. Detta är korta informationsbeskrivningar som följs av de frågeställningar och metoder som har använts för att kunna belysa de förhållanden som har uppmärksammats på Herrgården. Själva undersökningen är strukturerad i tre avsnitt som belyser fastighetsförvaltarnas och hyresgästernas synpunkter, de sociala konsekvenserna samt myndigheternas insatser och begränsningar. Dessa avsnitt utmynnar i en sammanfattande analys över hela materialet som förhoppningsvis kan ge en bild av problematikens kärna och därmed ge nya insikter som kan vara vägledande i den kommunala bostadsförsörjningen som berör både människor inom och utanför Rosengårds stadsdelar.

⁴ Se beskrivning av Herrgården.

2 Bostadsnormernas förändring

I ett historiskt perspektiv har kraven på bostädernas storlek och utrustning förändrats och normerna för vad som anses vara trångbott har växlat. Enligt Hans Wallengren var t ex den vanligaste lägenhetstypen vid seklets början högst sannolikt ett rum och kök. Med trångboddhet avsågs mer än två boende per rum, kök räknat som rum. För att en lägenhet om 1 rum och kök skulle anses överbefolkad fordrades alltså att den innehöll fem eller fler boende. Med denna norm var hela 25% av ettorna och 13% av tvåorna överbefolkade 1913⁵. Fortfarande under tjugotalet var enrumslägenheten och bostadsköket den vanligaste lägenhetsstorleken⁶. Bostadsnöden fortsatte in på trettioalet och Alva och Gunnar Myrdal publicerade 1935 "Kris i befolkningsfrågan". De ställde som bostadspolitiskt miniprogram att avskaffa den värsta bostadsnöden. Ett mera långsiktigt bostadspolitiskt mål var att tillförsäkra varje familj en lägenhet, som förutom kök även ett inrymde ett rum för föräldrarna, ett för pojkarna och ett rum för flickorna⁷. Det skulle dröja ända fram till sextioalet innan detta bostadspolitiska mål kunde infrias och vägen till förbättrade bostadsförhållanden var lång.

Under trettioalet byggdes särskilda fastigheter för mindre bemedlade barnrika familjer, allmänt benämnda som "barnrikehus". Dessa fastigheter var belägna i städerna och reserverades för familjer med minst tre barn⁸. Under åren 1935-48 bidrog staten med fördelaktiga lån för husens uppförande och subventionerade boendet genom hyresrabatter⁹. Även om trångboddhet som politiskt och statistiskt definierat begrepp inte var i bruk så var barnrikehusen ett svar på dåtidens undermåliga bostadsstandard och trångboddhet. Först genom den bostadssociala utredningens slutrapport år 1947, definierades kraven på utrymmesstandard i en trångboddhetsnorm som uttrycker en relation mellan antalet personer i hushållet och antalet rum i bostaden. Acceptabel utrymmesstandard hade familjer som var högst två personer per rum, köket oräknat. Detta riktmärke fick beteckningen norm 1. Vid mitten av sextioalet förändrades detta riktmärke på utrymmesstandard till två personer per rum, kök och vardagsrum oräknade. Detta blev norm 2, som infördes enligt förslag av Bostadsbyggnadsutredningen, vilken fortfarande är bostadspolitikens officiella trångboddhetsnorm¹⁰. Norm 2 används ofta i internationella sammanhang. Norm 3 formulerades 1974 av Boendeutredningen med syftet att varje barn skulle kunna få ett eget rum. Denna norm bygger på barnfamiljernas situation eftersom bostadsbidragen bland annat skall ha som syfte att göra det möjligt för varje barn att ha ett eget rum. Denna norm har emellertid aldrig införts officiellt. Norm 4 är ett riktmärke som föreslogs av Hyresgästernas riksförbund 1979 och som hade som målsättning att varje hushållsmedlem skulle ha tillgång till ett eget rum. Denna norm har aldrig använts i något officiellt bostadspolitiskt sammanhang¹¹.

I mitten av sjuttioalet är trångboddheten enligt norm 1 en marginell företeelse¹² och enligt FOB:s beräkningar 1990 var endast 3,3% av befolkningen trångbodda enligt norm 2 som anger att det i en lägenhet finns mer än två boende per rum, kök och vardagsrum oräknat. Idag betraktas normal utrymmesstandard vara 1 boende/1-2 rum, 2 boende/2-3 rum, 3 boende/3-4 rum, 4 boende/3-5 rum, 5 boende/4-6 rum, 6 boende/4-7

⁵ Wallengren, 1994 s 37.

⁶ Lundin, 1986 s 14.

⁷ Myrdal (1935).

⁸ Matsson, 1984 s 157.

⁹ Focus (1958).

¹⁰ Lindén, 1994 s 13.

¹¹ Boverket 1996:13.

¹² Se tabell 2:1.

rum, 7 boende/minst 5 rum, 8 boende/minst 5 rum och hög utrymmesstandard innebär att det skall finnas mer än 1 rum pr boende, kök och vardagsrum oräknade. För att betraktas ha mycket hög utrymmesstandard så skall det finnas mer än 2 rum per boende, kök och vardagsrum oräknade¹³. En kort översyn av barnfamiljernas trångboddhet på nationell nivå visar en ganska tydlig bild av att trångboddheten är överrepresenterad inom vad som benämns övriga hus dvs. flerfamiljshus¹⁴. Dessa uppgifter skulle kunna tolkas som om att barnfamiljer i större utsträckning väljer att bo i egna hem, vilket i sig kan motverka trångboddhet. Det är emellertid en tolkning som behöver breddas med ett perspektiv på familjernas ekonomiska möjligheter, att kunna göra de val som barnfamiljerna önskar och deras storleksordning skulle kunna kräva.

Tabell 2:1 Trångboddhet enl. norm 1¹⁵

1945	29,9%
1960	13,1%
1965	7,6%
1970	3,0%
1975	0,9%

Tabell 2:2. Bostadshushåll på en nationell nivå efter antal boende och antal barn under 16 år samt hustyp och lägenhetsstorlek den 1 nov. 1990¹⁶

	Småhus ¹⁷	övriga hus
5 boende	131.545	25.933
6 eller fler	33.819	9.344
Barn under 16 år		
3	89.453	21.914
4 eller fler barn	19.647	6.078
Samtliga hushåll	1.861.426	1.968.611
Därav trångbodda	23.338	56.125
Samtliga boende	4.907.933	3.272.687
Därav trångbodda	89.648	181.000
Samtliga barn	1.144.363	436.299
Därav trångbodda	34.706	58.364

¹³ SCB 1996:b.

¹⁴ Se tabell 2:2.

¹⁵ Bostadsbyggnadsstatistik, årsbok 1996. Tabell 10:3.

¹⁶ SCB Tabell 137 (FOB:1990).

¹⁷ Småhus är en gemensam beteckning för en – och tvåbostadshus samt par- rad och kedjehus.

3 Beskrivning av Herrgården

Herrgården började byggas 1966-67 som en del av miljonprogrammet¹⁸ och betraktas i folkmun tillhöra ”nya Rosengård”. En annan beteckning är ”den privata sidan” av Rosengård. Anledningen är att de privata hyresvärdarna har dominerat ägarstrukturen. Idag finns tre privata fastighetsföretag med Skånehus som exempel på den största fastighetsförvaltaren inom stadsdelen. Övriga hyresvärdar är Contentus med säte i Ystad och NorSve ett norskägt fastighetsföretag med filial i Helsingborg. Skånehus och Contentus fastighetsbestånd är fördelade vid Ramels väg medan NorSve:s fastigheter har von Rosens väg som adress. Herrgården tillhör Rosengårds stadsdelsområde, men är en geografiskt avgränsad stadsdel vars yta är ca 1 km². Stadsdelen gränsar i norr mot Kryddgården och i söder mot Rosengårds villabebyggelse. Vidare sträcker området från affärscentrets södra ingång till Ringvägen. I huvudsak består vägnätet av två långsträckta gator, von Rosens väg och Ramels väg, den förra uppkallad efter greve von Rosen och den senare efter friherre Ramel. Stadsdelen är byggd som en ”sovstad” utan planering för affärsverksamheter eller andra näringsverksamheter, som brukar känneteckna levande stadsdelar. Utbudet av varor koncentreras till köpcentret, som är placerat ungefär mitt i Rosengård, däremot finns endast två butiker inom stadsdelen. En butik skulle kunna beskrivas vara en ordinär svensk ”närbutik” och den andra butiken har specialiserat sig på grönsaker och halalslaktat kött. Det finns också en frisör. Därtill finns kebab- och falafelvagnar året runt. Under sommarmånaderna utökas kommersen med diversehandel och grönsaksstånd. Här tar det kommersiella utbudet slut¹⁹.

Fördelat runt Herrgårdens båda gator finns tre- till nioväningshus inneslutande 1 378 lägenheter. Den vanligaste lägenhetstypen är 3 rum och kök (769 lägenheter). Området är beskaffat med få större lägenheter. Det finns 123 fyrrumslägenheter och 11 femrumslägenheter. Endast 2 sexrumslägenheter och övriga lägenheter består av ett- och tvårumslägenheter. Boendetäthet beräknas enligt 1997 års uppgifter till 3 pers./lägenhet. Det är en ökning av boendetätheten sedan 1991 då boendetätheten beräknades till 2,45/lägenhet. Boendetätheten beräknat på antalet rum, vardagsrum och kök oräknat är idag 0,55²⁰. Boendetätheten kan förklaras genom att är en ung befolkning och att det finns ett stort antal barnhushåll (497 hushåll med barn 0-15 år), pensionärshushållen²¹ är endast 184 till antalet. Dagens boendetäthet skall ställas i relation till de beräkningar som finns avseende befolkningsökningen på Herrgården. Enligt dagens prognos skall det år 2004 bo 5 105 personer inom stadsdelen²², samtidigt som det förväntas ske en befolkningsökning inom Rosengård som helhet²³. Det skall också noteras att omflyttningen i stadsdelen är hög. De senaste uppgifterna som härrör från 1997 visar på en utflyttning från området som uppmättes till 26%.

Den disponibla medelinkomsten är lägre än i övriga Malmö, det bör uppmärksammas att den disponibla medelinkomsten anger inkomstnivåer efter transfereringar av bidrag. Inkomstnivåerna skall jämföras med socialbidragsberoendet som på Herrgården uppgår till 95%, jämfört med 18% för Malmö i sin helhet. Detta innebär att beskattningsbara inkomster på Herrgården, beräknat på ett median- eller medelvärde är betydligt lägre. Den registrerade arbetslösheten är dubbelt så hög som Malmö i sin helhet och sysselsättningsgraden är följaktligen lägre. Utbildningsnivån är lägre än Malmö i övrigt och

¹⁸ Miljonprogrammets bostadsområden byggdes mellan 1965 och 1974 (SOU 1997:118).

¹⁹ Popoola, 1998.

²⁰ Uppgifter enligt Malmö stads Statistik och planeringsavdelning.

²¹ Hushåll med minst 1 (en) person 65 år eller äldre.

²² Uppgifter enligt Malmö stads Statistik och planeringsavdelning.

²³ Bostadsförsörjningsprogram för Malmö.

valdeltagandet är ungefär hälften av det uppmätta valdeltagandet i Malmö som helhet. Av Herrgårdens totala befolkning har 94% utländsk bakgrund (därav 61% utländska medborgare) och den största befolkningsgruppen kommer från Bosnien-Hercegovina. Övriga invandrade befolkningsgrupper kommer från Irak, Libanon, Jugoslavien och Somalia.

Tabell 3:1 Jämförande nyckelfaktorer för Herrgården relaterat till Malmö som helhet²⁴

	Herrgården	Malmö
Folkmängd (1 jan 1999)	4 462	254 904
Hushåll FOB ²⁵ 1990	1 293	120 464
Barnhushåll (0-15 år) FoB 1990	38%	18%
Pensionärshushåll FoB 1990	14%	31%
Disponibel medelinkomst 1995	113 700	146 200
Socialbidrag 1997	95%	18%
Arbetslöshet 18-64 år (31/3 1998)	16%	8%
Gymnasium (1 jan 1998)	27%	46%
Eftergymnasial utbildning (1 jan 1998)	13%	26%
Valdeltagande i kommunalvalet 1994	42,6%	80,9%
Utländsk bakgrund (1 jan 1998)	94%	28%

Tabell 3:2 Bostäder på Herrgården (31/12 98) efter storlek²⁶

Totalt	1rk	2rk	3rk	4rk	5rk	6rk
1 378	120	353	769	123	11	2

Tabell 3:3 Ungefärlig yta av lägenheterna på Herrgården²⁷.

Lägenhetstyp	yta: ca. m ²
1rk	35
2rk	65
3rk	90
4rk	105
5rk	110
6rk	155

²⁴ Uppgifter enligt Malmö stads Statistik och planeringsavdelning.

²⁵ Folk och Bostadsräkningen.

²⁶ Som jämförelseobjekt skall det också nämnas att lägenhetssammansättningen på Törnrosen och Örtagården, delområden på Rosengård med Malmö Kommunala Bostads AB som hyresvärd, är ungefär likartad. Av områdenas totalt 2 423 lägenheter består 1 144 lägenheter av tre rum och kök. Uppgifterna är hämtade från Malmö stads Statistik och planeringsavdelning.

²⁷ Uppgifterna är hämtade ur fastighetsförvalen, kontraktsteckningar och kvartalsuppgifter.

4 Frågeställningar och datainsamling

Arbetet har tagit sin utgångspunkt i ett geografiskt avgränsat område med fokusering på trångboddhet som fenomen. Trångboddheten belyses från de berörda hyresgästernas synvinkel, men också med utgångspunkt från de bilder som hyresvärdar och det offentliga livet i form av föreningar, sjukvårdande organ och kommunala förvaltningar kan förmedla. Spektret av privata och offentliga organ som möter den problematik som följer i trångboddhetens spår är mångfacetterat. De infallsvinklar som behandlas skall därför betraktas vara en utgångspunkt för vidare frågeställningar, som i ett framtidsperspektiv skulle kunna behandlas inom forskningsrelaterade områden. Det är ambitioner som inte ryms inom den här undersökningen och begränsningen av de infallsvinklar som behandlas styrs med nödvändighet av uppdragets beskaffenhet, som anges vara en kort inventering av trångboddhetens art och omfattning.

Den av myndigheterna upplevda trångboddhetsproblematik som rapporterats kan vid första anblicken verka ganska enkel. Ett antal hushåll som socialtjänsten varit i kontakt med har aviserat att de är i behov av större bostäder. Det omedelbara behovet av tak över huvudet är tillgodosett, men enligt socialtjänsten som möter de utsatta familjerna upplevs trångboddheten som besvärande för dem som berörs. Enligt socialtjänstlagen är socialtjänsten skyldig att tillgodose de enskildas behov av en skälig levnadsnivå. En ganska självklar frågeställning blir därför om de enskilda individernas bostadsförhållanden kan betraktas vara nödvändiga delar av en skälig levnadsnivå. Vidare var går gränsen för trångboddhet och det som kan betraktas vara skälig eller oskälig levnadsnivå?

Kontakter med fastighetsförvaltarna visar på en bild som pekar i riktning mot socialtjänstens uppgifter, men det är fortfarande en diffus bild som framträder. Enligt en fastighetsförvaltare på Herrgården är många familjer ”definitivt” trångbodda. Enligt en annan förvaltare på området är det ”nog” en hel del och slutligen en tredje förvaltare instämmer i påståendet att det förmodligen är en del. En tredje bild framställs genom stadskontorets uppgifter. Statistiken indikerar att det finns en stor boendetäthet på Herrgården, men omfattningen av trångboddheten är okänd.

Initialt finns det åtminstone tre bilder att utgå ifrån. Det är socialtjänstens uppgifter, fastighetsägarnas uppfattningar och statistikens grundmaterial. Men hur stor andel av Herrgårdens befolkning, beräknat på antal hushåll och antal boende, lever under vad som skulle kunna betecknas vara trångboddhet? Vidare, finns det ”extrem” trångboddhet och vad är i så fall extrem trångboddhet? En annan frågeställning som kan vara av intresse är om de trångbodda hushållen i första hand är nyanlända flyktingar- eller invandrare som inte hunnit etablera sig i Sverige. Ur segregationssynpunkt är det också av intresse att få kunskap om det finns några nationaliteter och/eller etniska grupperingar som särskilt kan urskiljas tillhöra de trångbodda hushållen och om det kan uppmärksammas några klusterliknande bosättningar relaterat till hushållens storlek och/eller etniska tillhörighet.

Trångboddheten är en del av en komplex problematik och kan förmodligen inte beskrivas i entydiga termer. Det kan framstå som ganska självklart att en ofrivillig trångboddhet kan upplevas besvärande. Den intima sfären begränsas med svårigheter till avskildhet som följd, men kan det även vara på det sättet att det även uppstår någon form av gemenskap, som en direkt följd av trångboddhetens villkor? Finns det t ex andra former av värdefulla gemenskapsbaserade relationer som kan uppstå på grund av trångboddheten som fenomen? Utvecklas t ex cafébesök, föreningsverksamheter eller andra fritidsintressen som en naturlig följd av trångboddheten? Vidare, på vilket sätt inverkar trångboddheten inom den familjära sfären och på vilket sätt inverkar trångboddheten på familjemedlemmarnas möjligheter till gemenskap med släkt/och eller vänner? Det

kanske är på det sättet att dessa aspekter av trångboddheten har olika inverkan på hushållens medlemmar beroende på graden av trångboddhet och kön eller ålder.

4.1 Metod

Insamlingen av data har skett med hjälp av såväl kvantitativa som kvalitativa metoder. Det har funnits uppgifter på medelvärdet av boendetätheten inom Rosengårds stadsdelar, men det har inte funnits tillgång till uppgifter som har angett graden av trångboddhet. Medelvärdet på boendetätheten ger visserligen en indikation på graden av trångboddhet, men medelvärdet kan knappast ge en korrekt bild av trångboddhetens omfattning eftersom ett större antal ensamhushåll kan justera bilden till ett imaginärt jämviktsläge. Det har därför varit nödvändigt att göra en lång och mödosam manuell kontroll av befolkningens hushållsammansättning. Denna kontroll har skett i tre steg. I det första skedet har samtliga hyreskontrakt, under mars månad 1999, granskats och registrerats. Kontrakten har registrerats efter lägenheternas storlek, adress och kontraktsinnehavarnas namn och personnummer. I det andra skedet har kontraktsinnehavarnas namn och personnummer matchats i förhållande till folkbokföringens uppgifter om familjerelationer, nationalitet och medborgarskap samt aktuella adresser för samtliga familjemedlemmar. Slutligen har uppgifterna avidentifierats och enbart registrerats i form av mätvärden som angav familjens sammansättning, storlek, adress, nationalitet och medborgarskap.²⁸ De avidentifierade uppgifterna, som nu med formulärens hjälp befanns vara i ett mer hanterligt format, bearbetades och slutprodukten är det material som bildar underlag för en presentation i tabellform. Det har varit en tidsmässigt lång och krånglig, men nödvändig procedur.

Trots den noggranna manuella bearbetningen av de kvantitativa uppgifterna är detta tillvägagångssätt behäftat med problem. En brist är att registrerade data endast anger till hyresvärdar eller myndigheter uppgiven information. Den registrerade verkligheten behöver inte nödvändigtvis motsvara de faktiska förhållanden som en familj lever under. En lägenhet kan bebos av fler personer, eller mindre antal personer än vad registreringen låter medge. I realiteten har det, ställt i relation till tidsaspekten, endast varit möjligt att erhålla säkerställd information om kärnfamiljernas beskaffenhet eller den registrerade hushållsammansättningen. De slutliga uppgifterna skall därför tolkas med en viss försiktighet. Trångboddheten kan vara av större format än vad de registrerade uppgifterna låter medge.

Den kvalitativa delen av undersökningen har skett i form av öppna och ostrukturerade intervjuer med fokusering på konsekvenser av trångboddhet som fenomen. Intervjuerna har skett med hyresvärdar, som också varit behjälpliga med tillgången till sina hyresregister alternativt sina kontraktspärmar. Intervjuerna har varit ostrukturerade på mer än ett sätt. Dels har frågeställningarna varit öppna, men de har också skett vid olika tidpunkter. Intervjuerna har antagit en form av samtal som dels skett vid kommunikation via telefon, men också skett genom en mer sammanhållna ”frågestunder” som kompletterats med samtal runt kaffebordet vid personalens pauser. Dessa mer informella samtal har kunnat ske genom min närvaro, i två av tre fastighetsförvaltares lokaler, som var nödvändig för informationsinhämtning av aktuella kontraktstecknare. Vid dessa samtal har synpunkter på Miljöförvaltningens agerande, socialtjänstens inställning och hyresgästernas familjesammansättning och beteende ventilerats. Det har varit flyktiga

²⁸ Se bilaga 2.

ögonblick som gett insikt i delar av fastighetsvärldens inställning till den problematik som gett upphov till den här undersökningen.

Andra delar av undersökningen har fokuserats på de hyresgäster som berörs. Totalt har 14 familjer fördelat på 35 personer (11 män, 16 kvinnor och 8 ungdomar) intervjuats, vilket är ett förhållandevis begränsat antal av de uppmärksammade familjerna som lever under trångbodda förhållanden. Det skall också nämnas att det vid intervjutillfällena funnits ytterligare barn närvarande, men det har varit små barn som med ett seriöst betraktelsesätt inte har kunnat räknas in i kategorin intervju personer. Intervjuer har skett med familjer från Libanon, Irak, Afghanistan, Serbien, Montenegro och Kosovo. Det har inte varit praktiskt möjligt att intervjua alla familjerna inom Herrgården som kan betraktas vara trångbodda. Intervjuerna har därför skett med ett urval av individer som ingår i familjer bestående av minst sju personer eller fler. Ur ett perspektiv som fokuserar boendetäthet har det således skett ett selektivt urval inom den målgrupp som de trångbodda familjerna utgör. Det skall också påpekas att undersökningen delvis har tagit avstamp i informella samtal med boende på Herrgården, som antingen själv har varit trångbodda eller är väl förtrogna med situationen genom släkt och vänner som själva är trångbodda²⁹.

Intervjuerna skall ses som ett spektra av skilda röster som försöker verbalisera en upplevd problematik, men kan inte anses utgöra någon form av representativitet för alla trångbodda familjer. Den initiala kontakten med de mest trångbodda familjerna har förmedlats genom en av hyresvärdarnas representanter. Det är här viktigt att påpeka att intervjuerna har skett utan närvaro av någon från fastighetsförvaltningarna. Andra förmedlande organ har varit socialtjänsten och Islamiska kulturföreningen. Dessutom har trångbodda hyresgäster som intervjuats, förmedlat kontakter med andra i samma belägenhet. Två av intervjuerna genomfördes med hjälp av tolk, ytterligare tre intervjuer genomfördes med hjälp av döttrar som tolkade. Tre intervjuer genomfördes med hyresgäster som talade flytande svenska. Övriga intervjuer skedde med hjälp familjemedlemmarnas eller vänkretsens gemensamma ansträngningar. De växlade i tolkuppdraget och kunde på så sätt förmedla sina erfarenheter och upplevelser. Det bör nämnas att alla intervju personerna uppmanades att välja om de önskade tolk eller om de föredrog att själva lösa översättningsproblemet inom familjen eller vänkretsen. Av praktiska skäl genomfördes en av intervjuerna på Rosengårds socialbyrå. Alla övriga intervjuer skedde i hyresgästernas egna hem. Det faktum att samtalen genomfördes i de intervjuades egna hem har gett en praktisk möjlighet till insikt i familjernas levnadsförhållanden. Genom observationer på plats har familjernas och hyresvärdarnas uppgifter kompletterats med praktiska demonstrationer av kontrahenternas förmedlade bilder. Sov- och matplatser har demonstrerats, kök och badrum har förevisats och på det här sättet har synliga fuktfläckar, trasiga parkettgolv och materiellt belamrade balkonger fått en allsidig belysning.

Synpunkter från föreningslivet har inhämtats genom representanter för Islamiska kulturföreningen och Irakiska kulturföreningen. Islamiska kulturföreningen representerades vid intervjutillfället av sju kvinnor och Irakiska kulturföreningen representerades av tre män. Det var könsuppdelade intervjuer som hade sin motsvarighet i fyra av intervjuerna med hyresgäster som också valde att låta sig representeras utan närvaro av det andra könet. En grov generalisering, som dock ger en bild av skillnaderna mellan dessa intervjuer består i att kvinnorna ägnade sig åt att beskriva trångboddheten med hjälp av olustkänslor, huvudvärk, irritation och behov av avskildhet med närhet till sin man utan barnens ständiga närvaro. Det är här förmodligen väsentligt att både intervjuare och

²⁹ Dessa informella samtal har kunnat komma till stånd genom att jag - utredaren - under flera år har arbetat inom stadsdelen och därigenom skapat kontaktytor bland befolkningen.

intervjuade tillhörde det kvinnliga könet, vilket gjorde intervjuerna enkönade i mer än en bemärkelse. Könstillhörigheten hos intervjuaren kan naturligtvis också haft betydelse för samtalen med männen som å sin sida koncentrerade sig på att tala om mögel, fukt, trasiga fönsterkarmar och andra fysiskt påtagliga förhållanden. Dessa starkt mans- eller kvinnodominerade intervjuer gav tillsammans en sammansatt bild av trångboddhetsproblematiken ur ett manligt och kvinnligt vuxenperspektiv.

Den yngre generationens perspektiv förmedlas genom de barn och ungdomar som har varit närvarande vid intervjuerna, antingen i form av tolkhjälp eller genom de allmänna inlägg de har kompletterat samtalen med. Försök har gjorts att söka kontakt med ungdomar, i boendetäta hushåll, genom förmedling av skolans fritidsverksamhet eller den ungdomsverksamhet som sker i samarbete mellan Hyresgästföreningen, Stadsdelsförvaltningen och en av hyresvärdarna inom stadsdelen. På förfrågan från en av ungdomsledarna avböjde barnen att medverka till en intervju. Skälen angavs vara att de inte var beredda att diskutera sina hemförhållanden, vilket tillsammans med de övriga informanternas berättelser ger stöd för uppfattningen att trångboddhet, kanske tolkat i termer av låg standard, är en intim frågeställning som förefaller vara förenat med skam över den synliga situationen.

Delar av det myndighetsorienterade samhällslivet speglas av socialtjänsten, primärvården, Miljöförvaltningen och Hyresgästföreningen. Sistnämnda förening är visserligen en fristående intresseorganisation, men det är en organisation som intar en formell roll i förhållande till den etablerade fastighetsägare- och myndighetsorienterade världen, vilket i sig gör organisationens stämna intressant. Socialtjänstens och Hyresgästföreningens syn på trångboddhetsproblematiken har inhämtats genom både formella och informella samtal. En idag verksam, tjänsteman vid Rosengårds stadsdelsförvaltning har utfört intervjuer med 8 personer verksamma inom skolan, socialtjänsten och primärvården. Denna omständighet, att en tjänsteman har intervjuat andra, idag verksamma, tjänstemän gör att undersökningen i detta avseende är behäftad med brister i förhållande till en önskad neutralitet, samtidigt som denna omständighet innebär en inte föraktfull styrka. Det har utspelat sig ett samtal mellan tjänstemän, som förstår tjänstemäns språk och som äger en insikt i varandras dilemma inom det offentliga livets krav. Intervjuerna har dokumenterats med hjälp av bandspelare, som för övrigt har varit ett återkommande hjälpmedel med undantag av de informella samtal som utspelat sig vid fastighetsförvaltarnas kaffebord. Det skall också nämnas att de enskilda tjänstemännen som intervjuats presenteras i bilaga 3, de är däremot inte namngivna i texten, vilket beror på att deras representantskap endast skall ses som intryck förmedlade inom deras skilda arbetsfält. Hyresgästernas och föreningsmedlemmarnas namn är däremot konfidentiella uppgifter och för att öka deras anonymitet presenteras intervjuavsnitten inte heller med uppgift om ursprunglig nationalitet. Det bör slutligen nämnas att även sekundärmaterial i form av skrivelser mellan myndigheter, tidningsartiklar och anteckningar som erhållits med hjälp av hyresvärdars försorg har varit källor till en sammansatt bild av de skilda aktörernas infallsvinklar.

5 Trångboddhet på Herrgården

Enligt norm 2 är 35%³⁰ av befolkningen trångbodda dvs. de är fler än 2 personer per rum, vardagsrum och kök oräknat. Denna trångboddhet skall jämföras med FOB:s uppgifter 1990 som på en nationell nivå uppmätte att endast 3,3% av befolkningen, beräknat enligt norm 2, levde under trångboddhetens tecken. Därtill skall beaktas att det inom gruppen trångbodda på Herrgården finns 3,4%³¹ som lever under vad som, enligt dagens standard, skulle kunna definieras som ”extremt” trångbodda förhållanden. De lever under en boendetäthet som anger minst 4 personer pr rum, vardagsrum och kök oräknat. Medelvärde av boendetätheten bland de trångbodda hushållen beräknat enl. norm 2 är 1,6 pers./rum³². Även om norm 2 idag är den gängse beräkningsgrunden för trångboddhet så är det intressant att jämföra dagens förhållande enligt tidigare bruk av norm 1. Enligt denna beräkningsgrund är 8,4%³³ av befolkningen på Herrgården trångbodda. För att få en nationellt jämförande bild av dagens bostadsförhållanden, som idag kan uppmätas inom Rosengårds mest invandrartäta stadsdel, krävs en tillbakablick till mitten av 1960-talet³⁴.

Totalt finns 21 nationer representerade bland de trångbodda hushållen. Familjerna kommer från så geografiskt spridda länder som Vietnam, Rumänien, Egypten och Liberia. Den befolkningsmässiga spridningen, med utgångspunkt från nationalitetsbegreppet, ger en klar indikation på att trångboddheten inte kan avgränsas till enskilda befolkningsgrupper. Däremot är trångboddheten mer eller mindre förekommande bland hyresgäster med skilda ursprung. De tre största kategorierna, baserat på ursprunglig nationalitet, som enligt beräkning är trångbodda kommer från Libanon, Irak och Jugoslavien³⁵. Även Somalia tillhör en större urskiljbar befolkningsgrupp som kan noteras vara trångbodda. Av de tre mest trångbodda kategorierna är 92% svenska medborgare vilket ger en indikation på att hushållen befunnit sig i Sverige en längre tid. De kan således inte anses tillhöra gruppen nyanlända, vilket undanröjer den möjlighet till legitimering av rådande förhållanden, som kanske skulle kunna ske med hänvisning till utländskt medborgarskap eller avsaknad av uppehållstillstånd.

Den geografiska spridningen av de trångbodda hushållen är stor. De är i stort sett spridda över hela området. Vid betraktelse av den etniskt baserade lokaliseringen av de trångbodda hushållen framträder däremot ett klusterliknande mönster som innebär att hushållen från Irak och Libanon är koncentrerade till ett fåtal adresser ungefär mitt i stadsdelen samt i stadsdelens sydöstra delområde. På en mikronivå framträder på det här sättet här två arabiska bosättningar. På ett liknande sätt förhåller det sig med de trångbodda familjerna från Jugoslavien som geografiskt kan lokaliseras till ett fåtal adresser ungefär i stadsdelens mitt³⁶.

³⁰ 1 565 personer (260 hushåll:ca.20%).

³¹ 152 personer (17 hushåll).

³² Medelvärde av boendetätheten bland de trångbodda hushållen skall jämföras med medelvärde beräknat på Herrgården som helhet vilket beräknas till 0,55: se kap. 3.

³³ 375 personer (47 hushåll:3,4%).

³⁴ Se tabell 2:1.

³⁵ Beteckningarna för ursprungsländerna blir ett ”trubbigt” material att hantera avseende etnicitet. Nationalitetsbeteckningen för Libanon och Jugoslavien kan t ex innebära att familjerna har sitt ursprung i Libanon eller Palestina, Jugoslavien kan betyda Serbien, Montenegro eller Kosovo. Framskymtande sekundäruppgifter med beteckningen ”alban” eller Kosovo indikerar att en större andel av de jugoslaviska familjerna har sin bakgrund inom den albanska befolkningsgruppen.

³⁶ Uppgifterna ger stöd åt tidigare antaganden och känd information om de lokala segmentationsmönster som utvecklats inom stadsdelen. Se SOU:1996:55 samt Popoola, 1998.

Tabell 5:1. Trångbodda på Herrgården enl. norm 2 (mars 1999).

	Hushåll	Personer	≤ 16 år
1-rumslgh	-	-	-
2-rumslgh-	13	50	24
3-rumslgh	212	1222	770
4+ rumslgh ³⁷	35	293	169
Totalt	260	1565	963
Andel av hushåll/folkmängd	20,1%	35%	48,3% ³⁸

Tabell 5:2. Trångbodda på Herrgården enl. norm 1 (mars 1999).

	Hushåll	Personer	≤ 16år
1-rumslgh	-	-	-
2-rumslgh	3	18	12
3-rumslgh	39	295	197
4+ rumslgh ³⁹	5	62	34
Totalt	47	375	243
Andel av hushåll/folkmängd	3,6%	8,4%	12,2% ⁴⁰

Med utgångspunkt från hyresvärdarnas belastning av trångbodda hushåll kan det konstateras att Contentus, tätt följd av Skånehus har den högsta andelen av Herrgårdens trångbodda hushåll. 22,5% av Contentus lägenheter i Herrgården⁴¹, resp. 20,5% av Skånehus lägenheter⁴² är belastade ur en trångboddhetsaspekt. NorSve har den minsta belastningen i detta avseende med ca.12% trångbodda hushåll boende i sin lägenhetsstock⁴³. Däremot har NorSve i större utsträckning än de båda andra hyresvärdarna dubbelkontrakterade lägenheter, vilket innebär att ett hushåll tecknar kontrakt på två separata lägenheter i samma trapphus eller på samma våningsplan.

Trångboddheten på Herrgården finns framför allt i 3-rumslägenheterna, men också bland 2- och 4-rumslägenheterna kan en extraordinär boendetäthet noteras. Till sin konsekvens innebär trångboddheten att familjerna ställs inför de praktiska problem som det innebär att leva sitt liv inom en snävt avgränsad geografisk yta. Trångboddhet mäts egentligen inte i ytangivelser, men för den totala upplevelsen av de fysiska ramarna är det knappast en oväsentlig faktor. År 1993 var den genomsnittliga boendeytan i Sverige drygt 50m² /person och beräknat på boende i hyresrätt var genomsnittsytan 48 m² /person⁴⁴. Ytmässigt innebär det för de trångbodda familjerna på Herrgården, som bor i 3-rumslägenheter att de har ca 16 m²/person och för de trångbodda i 4-rums-, eller större lägenheter att de har ca 13 m²/person⁴⁵. De här ytangivelserna ger vid handen att ju större lägenhet desto mindre yta har familjemedlemmarna till sitt förfogande. Den här

³⁷ Om ett hushåll har dubbla kontrakt beräknas detta som en större lägenhet vilket innebär att två 3-rumslägenheter motsvarar en sexrumslägenhet.

³⁸ Beräknat på 1 994 personer (jan 1999) enl. Malmö stads Statistik och planeringsavdelning.

³⁹ Om ett hushåll har dubbla kontrakt beräknas detta som en större lägenhet vilket innebär att två 3-rumslägenheter motsvarar en sexrumslägenhet.

⁴⁰ Beräknat på 1 994 personer (jan 1999) enl. Malmö stads Statistik och planeringsavdelning.

⁴¹ Beräknat på 169 lägenheter.

⁴² Beräknat på ca 900 lägenheter.

⁴³ Beräknat på 310 lägenheter.

⁴⁴ Boverket 1996:13.

⁴⁵ Ytan är beräknad enligt ett approximativt värde av lägenheternas storlek: se tabell 4:3, ställt i relation till det totala antalet personer som uppmätts vara trångbodda enligt norm 2.

paradoxen uppstår genom att de mest barnrika familjerna är boende i de större lägenheterna. 12 hushåll består av 10-12 personer och det numerärt största hushållet består av 17 personer. Redan 1994 uppmärksammades trångboddheten på Herrgården och socialtjänsten noterade att en del familjer löste bostadsproblemen genom att hyra två lägenheter, vilket ofta ledde till att trapphuset förvandlades ”storfamiljens” personliga revir vilket i sin tur kunde leda till konflikter med grannarna⁴⁶.

Enligt dagens uppgifter är 18 hushåll eller 146 personer av en sådan storleksordning att de har kontrakt på två lägenheter. Genom att fördela familjens sovrum och vardagslivets aktiviteter på den större yta som två lägenheter medger har de mest akuta bostadsbehoven blivit lösta och de kan vid beräkning på antalet rum inte betraktas var trångbodda⁴⁷. Trots att dessa familjer inte är trångbodda enligt gällande normsystem så visar dessa konstruktioner att det kan finnas ett större behov av rymliga lägenheter än vad den statistiskt uppmätta trångboddheten visar. Med en kompletterande beräkning framträder en bild som visar att ca 6,7%⁴⁸ av Herrgårdens befolkning antingen lever under extremt trångbodda förhållanden som innebär att de lever med minst 4 personer/rum, kök och vardagsrum oräknat eller att de bor i två separata lägenheter.

Personer > 65 år ingår i 3,3%⁴⁹ av de trångbodda hushållen. I alla de trångbodda hushållen ingår barn och ungdomar ≤ 16 år och i ca.12%⁵⁰ av de trångbodda hushållen finns dessutom hemmaboende barn > 16 år. Endast 5,8% av de totalt 260 trångbodda hushållen⁵¹ består av ensamstående föräldrar⁵² med barn. Detta är ett förhållandevis lågt tal mot bakgrund av uppgifterna att ensamstående mödrar är betydligt vanligare i storstadsområden än i övriga regioner och att andelen ensamma mödrar är högre i invandrarhushåll⁵³. Enligt FOB:s uppgifter 1990 bestod 33% av Herrgårdens barnhushåll med barn under 7 år av ensamföräldrar. Ytterligare jämförelsetal kan erhållas genom en undersökning på mikronivå, som vid studiet av levnadsvillkoren i en enskild fastighet⁵⁴ på Herrgården noterade att 67 % av kvinnorna med barn under 16 år erhöll bidragsförskott. Mot bakgrund av de låga talen för ensamstående med barn bland de barnrika familjerna som är trångbodda framträder en bild som indikerar att ett större antal barn kan vara en familjemässigt sammanhållande faktor eller uttryckt på ett annat sätt: ett större antal barn kan vara ett motståndskraftigt verktyg för skilsmässor.

Den, åtminstone i jämförelse, marginella förekomsten av ensamstående föräldrar bland de trångbodda hushållen skall ses i relation till hyresvärdarnas bild av hyresgästernas strategier för att erhålla lägenhetskontrakt. En återkommande strategi förefaller, enligt hyresvärdarna, vara att hävda skilsmässa som orsak för att antingen erhålla ytterligare en lägenhet hos samma hyresvärd, eller att teckna kontrakt på en större lägenhet hos en annan hyresvärd. Detta skulle kunna vara ett tecken på att brustna relationer ses som ett legitimt skäl att förändra familjebilden så att antalet barn reduceras till en för majoritetsbefolkningen godkänd nivå. På det här sättet kan en åttabarnsfamilj reduceras till två fyrabarnsfamiljer. Hur många kärnfamiljer, om överhuvudtaget några, som lever under en så kallad ”fiktiv folkbokföring” är omöjligt att säga. Däremot kan hyresvärdarnas uppgifter ge ytterligare näring åt antagandet att det finns ett icke försumbart

⁴⁶ SOU 1996:55.

⁴⁷ Endast ett hushåll boende i de dubbelkontrakterade lägenheterna kunde beräknas vara trångbodda enligt norm 2.

⁴⁸ Beräknat på 146+152 personer (18+17 hushåll). Se uppgifter avseende extremt trångbodda.

⁴⁹ 8 hushåll.

⁵⁰ 31 hushåll.

⁵¹ Beräkning enligt norm 2.

⁵² 15 hushåll (14 ensamstående kvinnor och 1 ensamstående man)

⁵³ SOU 1997 s 58.

⁵⁴ Landsfiskalen 2 under åren 1994-1996: se Popoola, 1996 s 71.

mörkertal av besvärliga bostadsförhållanden som antingen resulterar i en extrem trångboddhet eller ytterligt besvärliga levnadsvillkor, som består i fiktiva bostadsadresser och dubbla lägenheter. Det finns här anledning att fundera över vilka långsiktiga effekter som dessa bostadsproblem och möjliga strategier att erhålla lägenheter kan få för delar av befolkningen i deras relationer till fastighetsägare, men också ur integrationssynpunkt i förhållande till samhällets myndigheter som följdriktigt också tillhör den sfär av institutioner som har kontrollerande funktioner i förhållande till de enskilda medborgarnas uppgifter.

6 Policy, reparation och underhåll

Mot bakgrund av det, åtminstone för svenska förhållanden, större antal barn som de trångbodda hushållen har är det större barnantalet en av orsakerna till boendetätheten. Det är samtidigt viktigt att inte ensidigt peka på det större antalet barn som en enskild förklaringsgrund för en ökad boendetäthet. En inventering bland de boende på Herrgården pekar entydigt på att barnfamiljer i gemen har en ökad boendetäthet ställt i relation till ensamhushåll eller sammanboende utan barn. Familjernas ekonomiska möjligheter, eller brist på möjligheter att erhålla bostäder i lämplig storleksordning är en väsentlig faktor att beakta vid den problematik som trångboddhet innebär. För de hushåll som är minst bemedlade avseende ekonomiska resurser är oftast hyresrätten det enda alternativet som äger relevans. En väsentlig faktor i sammanhanget är då möjligheten att agera inom hyresvärlden med hjälp av tillgängliga kontaktnät. Det krävs ett för bostadsförhållanden relevant nätverk och/eller social kompetens inom majoritetssamhällets förvaltningsorgan. En av hyresvärdarna säger t ex helt frankt att: *Jag brukar försöka se om personerna som söker lägenhet är artiga och trevliga, om de håller tider osv. Det har stor betydelse för jag tror att det går igen även inom andra områden, hur de sköter en lägenhet och så.* Den sociala kompetensen kan underlätta enskilda hushållsmedlemmarnas kontakter med fastighetsägare eller förvaltare, men kompetensen kan inte forcera väggar för att öka det personliga utrymmet. Det är därför också viktigt att peka på fastighetsägares vilja och/eller möjligheter att skapa kvalitetsmässiga förutsättningar för de barnrika familjerna att leva inom dagens bostadsbestånd.

6.1 Uthyrningspolicy

Familjekonstellationer som inbegriper ett stort antal barn och ungdomar har blivit ett av fastighetsförvaltarna uppmärksammat problemområde. Beskrivningen av de stora barnfamiljernas konkreta leverne ger bildmässigt en serie av slitage som tar sig i uttryck i olika former. Det är en serie av slitage som försöker undvikas genom den uthyrningspolicy som varje hyresvärd försöker använda sig av. Det är kontroller av presumtiva hyresgästers tidigare lägenhetsinnehav, ev. hyresskulder eller andra betalningsanmärkningar. Hyresgästernas berättelser vittnar också om uppställda krav på arbete och/eller borgensman. Det kan i och för sig vara krav som ställs på samtliga hyresgäster, med eller utan barn, samtidigt som det för en barnrik familj där de vuxna medlemmarna står utanför arbetsmarknaden kan vara ett legitimt skäl att även ställas utanför delar av bostadsmarknaden. Försök att få en större lägenhet genom det kommunala bostadsföretaget verkar inte heller vara en framkomlig väg för en barnrik familj. En man berättar irriterat om sina kontakter med MKB⁵⁵-kontoren både inom och utanför Rosengård.

Jag och min granne har sökt lägenhet hos MKB, men de sa: Nä vi har inte fyra rum, vi har inte fem rum. Vi har inte en enda tom lägenhet. Vi ville göra en intresseanmälan, men de sa: Nä det behövs inte, ni får vänta en fyra, fem år. Varje vecka får vi MKB-tidningen och de gör reklam att de har en massa lägenheter, ändå får vi inte göra en intresseanmälan. Vi har sökt lägenhet där flera gånger, men de accepterar inte oss.

⁵⁵ Malmö Kommunala Bostads AB

Lägenhetssökande vänder sig ofta till mer än en hyresvärd i sitt sökande efter bostad och när en familj väl har gjort sig känd i egenskap av stor barnfamilj tycks det vara omöjligt att passera kontraktstecknandets nålsöga. En av de kvinnliga informanterna säger: *Min man har sökt lägenhet överallt, på MKB här och överallt. Jag är hemmafru och brukar inte söka lägenhet, men min man ringer och jag brukar höra när han pratar i telefon. De svarar alltid "7 barn, nej men Oh, det går inte. Vi skall ringa om vi har något" men de ringer inte.*

Det är en besvärlig situation som de berörda familjerna har att hantera. De söker lägenhet med hjälp av sitt kontaktnät eller egna ansträngningar. Det kan vara med hjälp av goda vänners rekommendationer eller egna initiativ. Ett större antal barn tycks emellertid vara ett oöverstigligt hinder i jakten på bostad. De intervjuade familjerna vittnar samstämmigt att antalet barn tycks vara avskräckande för de flesta hyresvärdar. Det är enbart svarsalternativen som varierar. En del fastighetsägare ber familjerna återkomma en annan gång, andra anger att det är lång kö till de eftertraktade lägenheterna eller att den aktuella lägenheten just har blivit uthyrd. Oavsett svarsalternativ så innebär det negativa besked till familjerna ifråga.

På ett motsvarande sätt antyder hyresvärdarnas svar att det råder en viss försiktighet, att hyra ut lägenheter till större barnfamiljer. Det är en försiktighet som leder till olika strategier i försöken att förhindra kontraktsteckning med större barnfamiljer, som på sikt skulle kunna kräva fastighetsägaren att åtgärda effekterna av den problematik som trångboddhet kan ge upphov till. För hyresvärdarnas del innebär det i en konkret situation att vara noga med kontrollen av hyresgästernas familjesammansättning. De som har att hantera problematiken inom uthyrningsavdelningarna kan begära in kontrolluppgifter från folkbokföringen. Detta för att redan på ett tidigt stadium försöka avgöra familjernas potentiella möjligheter att bo problemfritt. Detta är också en strategi som alla hyresvärdarna på Herrgården uppger sig vara behjälpliga av. Denna kontroll uppges vara mer frekvent använd under senare tid, vilket sammanfaller med Miljöförvaltningens ökade krav på hyresvärdarna⁵⁶. Syftet med kontrollen av folkbokföringsuppgifterna uppges vara att i möjligaste mån förhindra en ohållbar situation. Det är krav på uppgifter som kan uppfattas vara integritetskränkande, det är dessutom en metod som har sina begränsningar. Familjernas storleksordning kontrolleras vid ett givet tillfälle vilket i sig inte ger någon uppgift om senare tillskott i familjen. Det är inte ovanligt att familjerna "växer ur" sin lägenhet vilket ger omedelbara problem för lägenhetsinnehavarna, men också långsiktiga krav på hyresvärdarna att lösa en ohållbar situation. En man beskriver sin familjs situation. Under de senaste åren har de bott i samma lägenhet och deras yngste son är född här. De är totalt åtta personer som bor i tre rum och kök, inklusive vardagsrummet. Nu börjar lägenheten bli kraftigt underdimensionerad: *Vi behöver minst 5 rum, min fru är gravid och snart har jag ett eller två barn till. Men NN (hyresvärden) vill inte hjälpa oss.*

I Rosengårdstidningen⁵⁷ redogörs för familjen Al-Naemas bostadsbekymmer. Familjen består av elva personer och de söker en större lägenhet alternativt ytterligare en 3-rumslägenhet att komplettera den nuvarande bostaden med. Mats Gehlert, som arbetar på Skånehus uppger i samma artikel att de försöker lösa familjens akuta problem genom att hålla en ledighet ledig ihop om att en annan på samma våning snart skall bli ledig. Det är sällan att två lägenheter blir lediga samtidigt därför händer det att hyresvärdarna i mån av möjlighet försöker att låta en lägenhet stå ledig under en kortare tid, för att vara beredda om, eller när, ytterligare vakanser kommer till stånd för att på detta sätt kunna åstadkomma en större bostad. Enligt hyresvärdarna på Herrgården är dock

⁵⁶ Se avsnitt Miljöbalkens användningsområde (8.1).

⁵⁷ (1999:2).

denna lösning inte att rekommendera. Alla hyresvärdarna uppger att en sammanslagning av mindre lägenheter till större är förbundet med kostnader, som ur en lönsamhetsaspekt inte ger hyresvärdarna utdelning som motsvarar gjorda investeringar.

En annan lösning som tillämpas är när en familj tillåts teckna kontrakt på två skilda lägenheter utan möjligheter till sammanslagning. De båda lägenheterna knyts samman genom trapphuset som därmed riskerar att förvandla en del av det offentliga utrymmet till storfamiljens privata sfär. Alla hyresvärdarna på Herrgården betecknar denna lösning som en mindre lyckad konstruktion. Skånehus och Contentus uppger sig dessutom försöka avveckla dessa kontraktsformer. Representanten för uthyrningsavdelningen på NorSve uppger däremot att de inte har några direkta planer på en avveckling. Det finns inte heller några direkta invändningar mot den här konstruktionen i sig, det krävs emellertid att lägenheterna är belägna på samma våning. Uppfattningen som förmedlas genom NorSve är att det kan uppstå problem, men att detta inte är något allmängiltigt fenomen. Denna uppfattning motsvaras av de intervjuades egna uppfattningar.

En trångbodd hyresgäst som får frågan om han kan tänka sig en lösning som innebär att familjen måste dela på sig i två lägenheter avfärdar omedelbart en sådan lösning. De har tidigare bott granne med en familj som levde under dessa förhållanden och dessa erfarenheter avskräckte. Deras upplevelse var att de på väg till och från sin egen bostad ständigt befann sig i vad som benämndes "en annan mans vardagsrum". Detta är en praktisk utformning som kan upplevas olika av de berörda familjerna. Det är inte alla familjer som upplever sig vara störda av den konstruktion som innebär att boende delas upp i två fysiska enheter. En familj som består av tio personer och som bor i två tre-rumslägenheter uppger sig inte vara besvärade av denna omständighet. Tvärtom, den här lösningen har uppenbara fördelar. Barnen är i skilda åldrar och de två äldsta är i de övre tonåren. Mannen som för familjens talan säger: *Det är i och för sig ganska bra när det kommer gäster. Barnen behöver kanske vara ifred, läsa läxor eller titta på TV, då kan de gå in i den andra lägenheten. Och så kan de vuxna också sitta i lugn och ro.*

Detta är skilda erfarenheter som kräver lösningar som är anpassade efter varje familjs behov, vilket innebär att hyresvärdarna försöker möta de stora barnfamiljernas behov genom att erbjuda två lägenheter i samma trapphus, samtidigt som de försöker att undvika en fysisk uppdelning av vad som uppenbart är att betrakta som gemensamma hushåll, åtminstone i termer av kärnfamiljer med små barn. Dessa intentioner följs av ansträngningar att avveckla de kontrakt, som på sikt visat sig innebära störningar i de fastigheter som belastats med de lösningar som utgjorts av att ett hushåll tecknat kontrakt på två lägenheter. Det är ansträngningar som kan innebära att hyresgäster med dubbla kontrakt får flytta in i en större eller "sammanslagen" lägenhet, men ansträngningarna kan också leda till en ökad press på dem med anledning av framförda klagomål. Det är en psykisk press som drabbar familjer som är "för stora" eller bor i lägenheter som är för små och där det inte finns tekniska möjligheter att förändra lägenheternas fysiska utformning. Det är omständigheter som består i behovet av andra bostadsalternativ, som i sin förlängning leder till ett bostadsanskaffningsproblem som de berörda familjerna har att hantera.

6.2 Reparation och underhåll

Kontakterna med fastighetsägarnas representanter visar framför allt på materiella konsekvenser av den uppmärksammade trångboddheten. Enligt hyresvärdarna är de barnrika familjernas lägenheter utsatta för ett stort slitage. Skadade tapeter och märken i dörrar och väggar är mer regel än undantag. En hög vattenförbrukning är delar av en

större problembild. Det är en onormalt stor vattenförbrukning, som enligt fastighetsförvaltarna inte enbart uppstår med anledning av det större antalet personer som brukar lägenheterna. Det råder enligt den framställda bilden också ett misstroende mot hyresgästernas förmåga att bo i ett flerfamiljshus. Den stora vattenförbrukningen skall, enligt hyresvärdarnas sätt att se på saken, förklaras med hyresgästernas inställning till kranarnas bristande förmåga att ”rena vattnet” vilket leder till att det ”smutsiga vattnet” först spolats bort. Denna reningsprocess kan innebära att åtskilliga liter vatten passerar rören utan att för den skull brukas. Resultatet blir en ökad vattenförbrukning som ackumuleras med antalet gånger en vattenkran behöver öppnas.

Det större antalet människor som bebor lägenheterna inverkar också på köksutrustningens livslängd. En spis får en förkortad livslängd om den brukas för dagliga storkök. Badrummen är ett annat kapitel som hyresvärdarna reagerar över. En ständig väta som föranleds av det flitiga nyttjandet av vatten, men också av människors levnadssätt som kan utveckla mögel och svamp i badrummen. En av hyresvärdarna pekar på att de äldre barnen har en omvårdande roll gentemot de yngre syskonen. Det är en ansvarstagande roll som de inte alltid axlar med den vuxnes självklara förstånd. Duschslangarna används för att bespruta ett större område som ytmässigt innefattar såväl väggar som tak. Beträktat ur barnens perspektiv är det kanske en kompletterande åtgärd men med en fastighetsförvaltares ögon blir vattenlekarna en grogrund för fukt och mögel. Det är en situation som förorsakar en hälsovådlig miljö som drabbar de boende, men också fastigheten i betydelse av fuktangrepp på väggar och tak. Det är fenomen som hyresvärdarna översätter i termer av problem.

Lägenheterna blir snabbt nedslitna, tvättstugorna är underdimensionerade och den maskinella utrustningen kräver permanent reovering. Det är omständigheter som inte enbart drabbar fastighetsförvaltningar som har till uppgift att åtgärda de skador och fel som uppstår. Det är omständigheter som i första hand drabbar de hyresgäster som har att leva under trycket av fastigheternas underdimensionerade materiella faciliteter. En informant berättar att: *Man måste vänta 11 till 12 dagar mellan varje tvättpass. Det är alltid kö. Vi har mycket tvätt, vi är ju en stor familj och tre barn kissar på sig om natten.*

I kampen mot fastigheternas materiella begränsningar finns exempel på familjer som själva har gjort en insats för att förbättra sin vardag. Mot bakgrund av mängden tvätt och den maskinella utrustningens underdimensionering har en del familjer själva installerat tvättmaskiner. Det är ansträngningar som inte alltid resulterat i fastighetsägarnas godkännande. Installationer av extrautrustning skall vara fackmannamässigt utförd, vilket även ur hyresgästernas perspektiv kan äga en rimlighet. Problemet uppstår när fackmannamässigheten skall avgöras på ett sätt som tillfredsställer både hyresvärdens och hyresgästens bedömning. En hyresgäst avfärdar helt sonika hyresvärdens anklagelser om felaktiga installationer: *Ja, de vet väl inte vad de ska säga, då säger de vad som passar dem.* Oavsett vem som har rätt avseende fackmannamässighetens utförande kan det konstateras, att det med begagnande av tvätt- och torkmaskiner uppstår ökad risk för väta och luftfuktighet i de redan belastade utrymmena som badrummen utgör. Det är också installationer som utgör belastning på familjernas ekonomi och flera familjer beklagar att de inte anser sig ha råd att installera den maskinella utrustningen som krävs för tvätt- och torkmöjligheter med en ökad elförbrukning som följd.

Det är en komplex bild av praktiska problem som har sitt ursprung i fastigheter, som enligt dagens förhållanden inte fyller de barnrika familjernas behov men trots detta sätter ramarna för deras levnadsvillkor. Ordinärt slitage får en helt ny innebörd och det kan ur fastighetsägarnas perspektiv förenklat uttryckt vara ”en dyr historia”. Det är denna bild av hyresgästernas förmåga att bo i en lägenhet utan att åsamka hyresvärderna kostnader i form av reparationer eller utökad underhåll, som kan vara avgörande för en familjs

möjlighet att inom ett bostadsbestånd kunna byta till en större lägenhet. Samtidigt är det synpunkter som inte får stå oemotsagda. En man berättar om sin syn på lägenhetens standard och sina egna misstag som har lett till en konflikt med hyresvärderna:

- När vi fick uppehållstillstånd så kom vi direkt till Malmö, men vi gjorde ett misstag. Vi hade inte sett lägenheten när vi skrev kontrakt. Det är en liten lägenhet på tre rum och kök. Det var en kompis som kände till att här fanns en lägenhet så att vi kunde flytta in. NN (uthyraren) lovade oss en större lägenhet så småningom, men än har vi inte fått någon.
- Men vad säger hyresvärderna, de måste ju veta att ni har blivit lovade en större lägenhet?
- För två år sen kom de hit och tittade. Då sa de att vi hade tagit sönder allting. De sa att "här har vi nyckeln till en annan lägenhet, men om du inte betalar 7000 spänn så kommer du aldrig att få en annan lägenhet". Vi ville betala 1000 kronor i månaden, men de sa "nä, det går inte". Det är egentligen inte vårt fel, men jag sa att jag gör det. Jag betalar 1000 kronor i månaden, men de sa att det inte går. De har varit här och kollat tidigare och skrivit ett besiktningssprotokoll, det var den första besiktningen, det var den riktiga besiktningen. Den visade hur det såg ut innan vi flyttade in. Men vi har blivit av med besiktningssprotokollet och de ger inte oss en kopia, så vi kan inte jämföra.

Hyresvärdens krav innebär att familjen som består av åtta personer, under en överskådlig framtid, måste fortsätta att leva i en lägenhet som består av 3 rum och kök, inklusive vardagsrum. Det är begränsningar av det personliga utrymmet, som i förlängningen kan leda till accentuerade problem i form av ytterligare slitage, ökade fuktskador i förhållande till våtutrymmenas kapacitet vilket i förlängningen kan ge underlag för att befästa bilden av enskilda som omöjliga hyresgäster.

6.3 Sammanfattande kommentar: Hyresvärldens problemområde

Problematiken inom hyresvärlden berör grovt uppskattat två kategorier. En kategori består av hyresvärdar och den andra kategorin består av hyresgäster. Dessa två kategorier borde kanske, utifrån betraktat, ha samma intressen framför ögonen. Båda kategorierna är intresserade av att huskropparna, lägenheterna i betydelsen väggar och tak skall hålla en godtagbar standard. Samtidigt finns det ett konfliktområde med utgångspunkt från de ekonomiska intressen och utlägg reparationer och underhåll kan innebära. Hyresvärdarna, eller fastighetsförvaltarna är med risk för generaliseringar, grovt sett intresserade av att hålla kostnaderna nere, vilket kan innebära att det finns ett ekonomiskt intresse att minska den del av fastigheternas underhåll som ingår i service och reparationer. Hyresgästerna kan på ett motsvarande sätt ha ett intresse av att erhålla ett tätare underhåll än vad fastighetsförvaltaren är beredd att erbjuda, med hänsyn taget till de ekonomiska aspekterna. Detta är ett dilemma som utvecklas till hyresvärldens problemområde. Det är ett problemområde som utmynnar i ömsesidiga beskyllningar, som från båda sidor kan verifieras i form av fukt, mögel, trasiga tapeter, spruckna parkettgolv och en mängd andra synliga tecken på reparationsbehov. Det är synliga behov av underhåll, och samtidigt bevis på bristen av underhåll som söker en förklaring. Det är en förklaring som egentligen både hyresvärdar och hyresgäster är överens om. Det är en förklaring som bygger på de praktiska konsekvenserna av en påvisbar trångboddhet. Det är en problematik som kräver någon form av åtgärds paket, men här tar samstämmigheten slut och uppfattningarna går isär.

Enligt hyresgästerna består lösningarna i att hyresvärdarna skulle kunna hyra ut större lägenheter. Samtidigt finns det brist på stora lägenheter och fastighetsförvaltarna uppger kostnadsläget som ett hinder för ombyggnadsprojekt. Detta är ett dilemma som manifesteras i fastighetsförvaltarnas ambivalens inför uthyrning av de dubbelkontrakterade lägenheterna. Det är en kontraktsform som både Skånehus och Contentus använder sig av, men som de säger sig vilja avveckla. Det är en avveckling, som om planerna sätts i verket skulle kunna innebära att ytterligare ett tiotal hushåll, antingen blir trångbodda eller i värsta fall hemlösa. Det är ett scenario som i första hand skulle drabba de hyresgäster som berörs, med små eller obefintliga möjligheter att själva kunna lösa en förvärrad bostadssituation. En vanligt förekommande föreställning bland hyresgästerna är att myndigheterna i betydelsen Miljöförvaltningen och/eller socialtjänsten kan "tvinga" hyresvärdarna att hyra ut större lägenheter, vilket i sig tenderar att skärpa motsättningarna mellan myndigheter, hyresvärdar och de trångbodda hyresgästerna. Kraven på fastighetsförvaltningarna innebär å andra sidan att hyresvärdarna skärper kraven på potentiella hyresgäster. Det uppstår krav på uppgifter från folkbokföringen som ger en officiell bild av familjernas storleksordning, som i sig exkluderar den del av hyresgästerna som kanske har det största behovet av lägenheter, men som har minst möjligheter att bli godkända som hyresgäster.

7 Trångboddhetsrelaterad problematik

När Alva och Gunnar Myrdal under trettioalet beskrev de bostadspolitiska målen var familjen i blickfånget och det goda hemmets förverkligande var en grundläggande ambition. Strävan mot ljus, luft och renhet följdes av ambitioner att ange riktlinjer för familjernas bostadsmässiga organisation. Ett avskilt rum för föräldrarna, ett rum för pojkar och ett för flickorna betraktades vara en önskvärd standard. Sedan dess har miljonprogrammet gjort sitt intåg med byggnationen av de klassiska tre- och fyrrumslägenheterna. Den värsta bostadsnöden byggdes bort med miljonprogrammets förfärdigande och riktmärket för utrymmesstandarden förändrades. Varken kök eller vardagsrum betraktades längre fungera som kombinerade sovrum. Trots detta lever delar av dagens befolkning under rums- och ytmässiga förhållanden som motsvarar lägsta möjliga standard enligt normer och riktmärken som var i bruk under de tidiga efterkrigsåren. Det är en realitet att delar av dagens äldre generation upplevt trångboddhet enligt dagens normer, men också enligt tidigare riktmärken som visar att det är fullt möjligt att både bo, leva och överleva på en snävt tilltagen yta. Denna omständighet behöver dock inte betyda att de enskilda individer, som ingår i dagens hushåll, upplever trångboddheten som mindre besvärande.

7.1 Tidigare bostadsstandard

Intervjuerna med de trångbodda hyresgästerna på Herrgården förmedlar intrycket att dagens situation inte refereras till historiska förhållanden i Sverige, eller till förhållanden i hemlandet, utan till dagens förhållanden här och nu jämfört med den övriga befolkningen. Nästan samtliga informanter, både vuxna och barn, vittnar om goda bostadsförhållanden i det ursprungliga hemlandet. Det är berättelser om väl tilltagna ytor och generellt större rum än vad dagens lägenheter medger. Endast informanter från tre av de intervjuade hushållen vittnar om dålig bostadsstandard från det ursprungliga hemlandet. En kvinna beskriver bostadsförhållanden från sin barndom:

Min far hade bara ett rum. Det var kök och sovrum, det var allt. Vi bodde där, min mamma och pappa och vi fyra barn. Vi var sex personer, men vi hade inte andra möjligheter. Det var där jag växte upp ././ Det är inte bra att sova och äta i ett rum, jag vet för jag har gjort det. Det är inte bra att bo så trångt. Vi bodde flickor och pojkar i samma rum, det är inte bra. Föräldrar skall vara för sig själva och det skall vara ett rum för flickorna och ett för pojkarna.

Det framkom att man i informantens barndom hade försökt att vistas utomhus så fort tillfälle gavs vilket lindrade konsekvenserna av den värsta trängseln. Detta är en lösning som inte kan tillgripas i samma omfattning som de tidigare klimatförhållandena medgav. Den kvinnliga informanten har växt upp i ett ruralt område, men med tillgång till frisk luft och utomhusvistelse större delen av årets månader. Det är fysiskt och materiella förhållanden som skiljer sig från hennes och familjens nuvarande situation, i ett höghus i ett miljonprogramområde, med ett kyligare klimat som reducerar möjligheterna att "flytta ut" delar av vardagslivets aktiviteter. Hennes berättelse var det enda exemplet på tidigare erfarenheter från vad som skulle kunna betecknas extremt trångbodda förhållanden. Det är en berättelse som skiljer sig från de frekventa beskrivningar av tidigare bostadsförhållanden som visar på erfarenheter från materiellt goda förhållanden,

inbegripet en god utrymmesstandard. En kvinnlig informant som har levt under bättre omständigheter ger en inblick i sina minnesbilder från det ursprungliga hemlandet :

Vi bodde i en stor lägenhet och min man hade en radio och TV-affär. Vi hade det bra, vi hade pengar och allt vi behövde. Barnen gick i de bästa skolorna, vi fick betala för barnen. Vi bodde bra och fint, men det var kriget vi flyttade ifrån. I kriget förstördes både hus och affär. Kriget förstörde allt. De fattiga bodde annorlunda så klart. De fattiga bor kanske tio personer i ett rum, och de rika har kanske tio rum på två personer. Det är olika, det finns inga regler för det och det finns ingen social som hjälper till. Jobbar man så lever man och jobbar man inte så har man ingenting att äta på kvällen. I mitt hemland finns många fattiga och många rika, men min man hade stor affär och hade mycket pengar. Men alla mina grannar var fattiga och kom till mig. De lånade från mig. När jag kom till Sverige fick jag börja gå till socialen, det var mycket svårt för mig.

Det är erfarenheter om ett materiellt bättre liv där bostadsförhållandena i sig träder i bakgrunden, vilket också antyder att det ibland kan vara svårt att separera frågeställningarna. Bostädernas yta och utformning är delar av en komplex situation som kan upplevas olika beroende på en mängd faktorer. Tidigare erfarenheter och nuvarande bostadsförhållanden fokuseras och ställs i förhållande till varandra med hjälp av ett introspektivt och retrospektivt förhållningssätt. Det är parallella minnesbilder som frammanar differensen av tidigare upplevelser och den nuvarande situationen. Det är minnesbilder som tenderar att förmedla herrgårdsliknande byggnader med kammare motsvarande 15-m² och vardagsrum omfattande minst 150 m².

Dessa minnesbilder bar olika grad av påtaglighet i de skilda intervjusituationerna. Det var beskrivningar som ingav ett stort förtroende, men vid ett tillfälle framstod de tidigare erfarenheterna som ett fiktivt jämförelseobjekt. Ett flertal män var samlade i en gruppintervju och skulle försöka förmedla erfarenheterna från tidigare bostadsförhållanden. Det utvecklades en konversation där informanterna försökte överträffa varandra i sina beskrivningar. Efter några minuters ackorderande motsvarade deras sovrum i gemmen en normallägenhet i deras nuvarande stadsdel. Utan att försöka underminera dessa erfarenheter var det en konversation som påminde om storfiskarnas berättelser. Männerna avlöste varandras berättelser och när alla hade gett sin version av storleksordningen på sina bostäder i hemlandet hade de ursprungliga uppgifterna fördubblats. Det var uppgifter som uppstod under kollektivets tryck och en oförblommad berättarglädje, vilket i sig inte behöver betyda att de inte levt under dessa ytmässigt väl tilltagna förhållanden. Samtidigt är det möjligt att minnet har förändrat, förskönat, förminskat och förstorat tidigare erfarenheter. Det är ett psykologiskt välkänt fenomen att tiden i sig förändrar minnesbilder, vilket är ett påpekande som inte skall betraktas som ett misstroende mot de informanter som uppgett bättre eller sämre materiella förhållanden ställt i relation till dagens förhållanden. Tvärtom, det är erfarenheter som i jämförelse med dagens förhållanden *är* verkliga för de som berörs⁵⁸. Samtidigt skall det beaktas att minnesbilderna från de tidigare omständigheter och nuvarande förhållanden kan framstå som fixeringsbilder, där den nuvarande verkligheten och tidigare erfarenheter framträder växelvis med en skärpa som riskerar att undanröja de nyanser som finns mellan polariseringens ytterligheter.

Samtliga informanter låter förmedla bilden av erfarenheter från en annan verklighet som kontrasterar dagens bostadsförhållanden som beskrivs i termer av fukt, mögel, ohyra och en trängsel som har konsekvenser för det psykiska välbefinnandet. Det är

⁵⁸ Slutsatsen bygger på ett konstruktivistiskt synsätt, som innebär att intryck, föreställningar och minnesbilder ligger till grund för uppfattningar om verkligheten som inte behöver/kan vara "objektivt" sanna.

intressant att både de som, i jämförelse med dagens förhållanden, har upplevt ett materiellt bättre liv inkluderande större och rymligare bostäder och de som har haft ett sämre utgångsläge med knappa omständigheter förefaller vara lika frustrerade över dagens situation. Ett materiellt sämre utgångsläge och ytmässigt snäva förhållanden har underlättats av möjligheter att utnyttja naturen och de sämre förhållanden, som förmedlas framstår som besvärliga men inte omöjliga. Det är beskrivningar som skiljer sig från upplevelserna av dagens förhållanden. De hyresgäster som levt under materiellt snäva ramar och bostadsmässigt undermåliga förhållanden berättar om sin nuvarande situation med samma känslomässiga irritation, som de informanter som levt under bostadsmässigt bättre förhållanden. Det finns således ingenting som tyder på att trångboddheten skulle vara mer uthärdlig för personer som har haft ett materiellt och ytmässigt sämre utgångsläge. En rimlig tolkning är att den uppkomna situationen bedöms i förhållande till den standard och de levnadsvillkor som omgivningen har här och nu, idag, inte enligt de normer som geografiskt eller historiskt skulle kunnat vara utgångspunkten för de enskildas referensramar.

7.2 Nuvarande levnadsvillkor

De nuvarande levnadsvillkoren skiljer sig från tidigare erfarenheter. Det är levnadsvillkor som i det här sammanhanget fokuseras till utrymme beräknat i yta och antal rum men som också har inflytande över andra delar av den totala livssituationen. Demonstrationer av snålt tilltagna förvaringsutrymmen följs av informanternas beskrivningar av upplevelser över hur kläder måste förvaras i resväskor, kartonger och platsäckar. Det är nödlösningar som tillkommit på grund av bristande utrymme för de möbler som skulle vara mer funktionsdugliga i sammanhanget. En man försöker sätta ord på sin frustration och förklarar hur han ibland måste köpa kläder, en skjorta eller ett par strumpor för att han helt enkelt inte vet om han har något att ta på sig. Det är inte det att han inte har kläder, men han vet inte riktigt var han skall börja leta för att hitta något presentabelt att kunna visa sig i. Problemet är inte störst under de dagar han är hemma inom lägenhetens fyra väggar, vilket han uppskattar till att vara en avsevärd tid. Problemet uppstår när det kommer gäster eller när han skall förflytta sig utomhus. Det är situationer som kräver både tid och planering i form av en fullständig djupdykning bland familjens kläder för att på det sättet kunna lokalisera de egna klädespersedlarna. Denna beskrivning av ett ständigt kaos kan också förklara skolpersonalens erfarenheter av att en del av de yngre eleverna har svårt att sköta sin hygien och ibland kommer till skolan utan en hel uppsättning kläder:

Ibland, ja det är ju lite känsligt att prata om att det luktar illa i kläder, hygien och så. Men, det kryper ju fram också att det är mycket kläder som skall tvättas och duschen hinner de inte alltid med innan de skall gå till skolan eftersom någon annan använder toaletten ../ Ibland kommer de så där lite halvklädda när de kommer till skolan. När det är vinter och kallt så har de inte haft jacka. Det är så att det är lite rörigt hemma och man hittar inte, så tar man på sig det man hittar. Jag vet inte om det är så att de letar lite mer när de går i högstadiet och tänker lite mer på vad de har på sig, även om det inte blir rätt, men bland de yngre kan det bli lite så och så.

Det är en omvittnad trängsel som ger återverkningar på den materiellt betonade ordningen, eller oordningen beroende på vilken synvinkel som används. Det är en trängsel och en oordning som återverkar på människors möjligheter att hålla sig rena enligt da-

gens hygieniska standard och det är en oordning som noteras i form av dåligt klädda barn, som utan vidare jämförelser ger minnesbilder från historiska beskrivningar hämtat ur tidigare epoker. Trångboddheten i sig ger upphov till ett kaos som innebär att vuxna har svårigheter att klä sig på ett sätt att de upplever sig vara presentabla och barnen kommer till skolan utan en hel uppsättning kläder. Det är tecken på en trångboddhet som bokstavigt har krupit in på bara kroppen, men som har sitt ursprung i den fysiska miljö som omger de människor som lever i ett kaos, som uppstår i kölvattnet av en påtaglig trångboddhet.

Det är en fysisk miljö som inte medger oanmälda besök och flera informanter vittnar om hur hemmet städas inför myndigheternas besök. Det är en paradox att hjälp för att undanröja trångboddheten söks hos socialtjänsten, samtidigt som familjen vid deras besök, som i och för sig kan vara föranledda av helt andra orsaker, försöker undanröja alla bevis på trångboddhetens förekomst⁵⁹. Vid en intervju med företrädare för Områdesgruppen i Rosengård speglas dessa berättelser ur socialarbetarnas perspektiv:

I regel sitter vi i vardagsrummet och människor är väldigt noga med att stänga dörrar. Det vanligaste är ju att vi sitter i köket eller vardagsrummet. Man kan helt klart säga att familjerna markerar sin privata sfär i hemmet genom att det är så pass stängt. Det är stängt från vardagsrum till angränsande sovrum. Kollegan fortsätter: Ibland kommer en massa folk ut från dörrarna. Det kan vara äldre syskon, släktingar, man vet ju inte...

Hyresgästernas och socialarbetarnas berättelser ger en samstämmig version av hur lägenheternas utrymmen organiseras på ett sätt som förmedlar en bild av ett större utrymme än vad som objektiva förhållanden låter medge. Det är en bild som kan kompletteras med intryck som barnhälsovården låter förmedla:

Många har rum som det bara står packat med sängar och det finns de som bara har madrasser som man varje dag försöker skaka upp. Och då har man ju inga sängkläder som man kan tvätta, för det kan ju bli alldeles för jobbigt med lakan, så man har bara madrasser och täcken. Det är ju mycket damm som virvlar runt och det blir svårt att hålla rent.

Även om det i praktiken är svårt att hålla rent med en mängd madrasser och täcken så innebär det här systemet att organisera vardagen att sängplatserna ”städas undan”. De behöver inte synas för gästande besökare som hänvisas till vardagsrum eller kök. Det är därför en vardagsfasad kan uppvisas mot myndigheter och gästande besökare som inte tillhör den nära vänkretsen. Det är kunskapen om de verkliga förhållanden som skär som en skiljelinje mellan den yttre världen och den inre vänkretsen, även om det måste noteras att denna skiljelinje inte är distinkt. Det är en verklighet som öppnas för hyresvärdarnas representanter, miljöförvaltningens inspektörer, sjukvårdens personal eller andra personer i offentlighetens tjänst som förväntas kunna förändra vad som upplevs vara en ohållbar situation. Både den äldre och den yngre generationen berättar om svårigheter att visa sin belägenhet för omvärlden. Det är omskrivningar för vad som skulle kunna betecknas som skam inför tecknen på de yttre omständigheterna. Om de egna vännerna däremot har en likartad situation kan det finnas en gemenskap i upplevelsen av att leva under materiellt besvärliga förhållanden. En arabisk kvinna som själv har varit trångbodd under hela sin uppväxt i Sverige beskriver situationen med utgångspunkt från sina erfarenheter av att arbeta inom en förenings ram på Herrgården och att

⁵⁹ Detta fenomen kunde även bevitnas genom erfarenheterna från de intervjuer som skedde i informanternas egna hem.

bo inom Rosengård: *Det här med lägenheterna, ja det problemet går att leva med eftersom man kan prata med varandra. Här kan man samlas i föreningar. Barnen kan samlas i skolan /../ Och föräldrarna ja de står ut med att bo så här eftersom det finns föreningar här.*

Även om det finns aktiviteter inom föreningarnas ram, caféer eller andra mötesplatser utanför hemmen ger informanternas berättelser en bild av att de vuxna i större utsträckning umgås hemma hos varandra. Av intervjuerna att döma finns det inte någon skiljelinje mellan kvinnor och män i detta avseende. Samtidigt förefaller männen i större utsträckning än kvinnorna att röra sig utanför familjekretsen. Det är oftast männen som söker lägenhet och sköter de yttre kontakterna vilket innebär att de har en, i förhållande till kvinnorna, utåtriktad orientering. Detta innebär inte att de kvinnliga informanterna ger en bild av att vara isolerade. De umgås med släkt och/eller vänner, men de befinner sig, i större utsträckning än männen, en större del av dygnets timmar i de egna hemmen. De är mer eller mindre ständigt närvarande i de egna hemmen, eller på besök hos familj och/eller grannar i den lokala omgivningen. Kvinnorna beskriver allergiska besvär hos både sig själv och barnen och en psykisk trötthet för egen del. Det är en oro som uttrycks i huvudvärk och muskelsmärter. Det kan vara somatiska sjukdomar som har sitt ursprung i en psykisk stress, men det kan också vara tvärtom. Det är i det här sammanhanget svårt att avgöra vad som är orsak eller verkan, men det kan däremot konstateras att alla de kvinnliga informanterna som själva förde sin talan uppgav oro, huvud- och muskelsmärter som de fysiska och psykiska tecknen på en ansträngd bostadssituation. Denna omständighet i sig antyder att det i första hand är de materiella villkoren som ger upphov till en psykisk press som manifesteras i fysiskt mer påtagliga besvär. Trots trängseln och oron, eller kanske just på grund av de materiella villkoren och den psykiska pressen, är kontakterna med släkt och vänner viktiga, som dock minskar det personliga utrymmet. En av informanterna berättar om sitt dilemma:

Jag vill bo ljust, men jag vill bo här. Mina grannar är bra och jag vill bo här, men jag vill bo större, i fem rum och så längre upp. Jag vill att man skall öppna väggarna mellan två lägenheter, då blir det en stor femma. Då skulle de bli bättre, annars är här ju mycket bra. Bra grannar som jag trivs med. Min son bor här och så har jag en annan granne, de är också kompisar. Jag trivs här i området, men jag vill bo större. När barnens kompisar kommer hit så blir det ännu mindre plats. Alla sitter ju här (i vardagsrummet), min man, min son, min dotter, mina barnbarn, barnen och deras kompisar. Här finns ju inte plats någon annanstans. Här gör man allt, man sitter, man studerar. Ibland är vi upp till en trettio, fyrtio personer. Inte alltid, men ibland är vi så många. När jag är sjuk måste alla komma och hälsa på mig, mina barn, mina systrar, alla. När jag låg på sjukhuset för några veckor sen så kom alla och hälsade på mig. Det var familjen och de kom kanske tio åt gången. Läkarna klagade och sa att de inte fick komma så många, bara två eller tre åt gången. Det är ju likadant här hemma. Jag har många släktingar och många kompisar.

7.3 Drömmen om ett eget rum

Vid en av dessa intervjuer som i sedvanlig ordning avslutades med alla artighetsbetygelser en gäst med vett och etikett kan åstadkomma så undrade en av familjens tonåriga döttrar om inte besöket kunde avslutas med ett privat samtal mellan fyra ögon. Föräldrarna samtyckte och jag, i egenskap av intervjuare, leddes till ett av sovrummen. Situationen var något oväntad och bandspelaren låg redan tryggt nedpackad, anteckningsblocket var ur sikte och kvar fanns bara dessa enskilda människor som rummet rymde.

Vi placerade oss mitt emot varandra sittandes på varsin säng. Den lilla värdinnan erbjöd den gästande utredaren att sitta bekvämt och visade hur det skulle gå till med fötterna uppdragna på sängkanten. Hon kunde ju knappast veta att den där omöjliga ställningen med fötterna uppdragna under knäna skulle kunnat placera gästen i ett långvarigt behov av ortopediska insatser. När slutligen fötter och ben placerats till de båda inblandades belåtenhet övergick konversationen till en först blyg och trevande beskrivning, men sen alltmer levandegjord berättelse av den yngre generationen av hur livet kan te sig för en storasyster med yngre syskon av båda könen.

Det svåraste med trångboddheten var besvärligt att förmedla eftersom det var så många saker som var ”det svåraste”. Att aldrig egentligen få sova ut på nätterna eftersom det var många som delade på utrymmet var en av dessa omständigheter som gjorde vardagen besvärlig. Ständiga ljud av sovande människor, en skrikande babybror och syskon som skulle ”kissa” eller dricka vatten förstörde ofta det omedelbara behovet av nattsömn. Värmen som utvecklades av att många människor andades och sov i samma rum var tryckande. När detta kändes allt för besvärligt tog hon madrassen och försökte sova på golvet i köket eller vardagsrummet, men då fick hon istället ont i ryggen och i sina knän vilket i sin tur förstörde den följande dagen. Det var en svår sak att aldrig få lugn och ro. Speciellt bröderna i den yngre skolåldern var svåra att få styr på. De retades och kivades, men det värsta var nog när hon hade ”fått mens” under sömnen och bröderna först i förundran, men sen allt mer exalterade basunerade ut för alla som ville höra på att det hade hänt något konstigt med deras syster. Problemet var inte så enkelt att det bara var att byta lakan och kläder.

För att byta kläder krävdes en viss avskildhet och det var inte alltid möjligt att få tillgång till badrummet i precis rätt tid. Det gällde att vänta på sin tur och under tiden var det som om klockan inte ville flytta på sig. Berättelsen avbryts med en återkommande dröm som etsat sig fast: ”Om jag bara hade ett rum så skulle jag städa och hålla det fint, och jag skulle ha alla mina saker i ordning”. Det är en dröm som även skulle ha en förmodad inverkan på andra delar av vardagen. Om hon hade ett rum så skulle hon kunna läsa läxor och inte göra som nu. Idag hade hon bara möjlighet att läsa sina läxor när hennes syskon är ute och leker och det yngsta syskonet sover. Det är sällan dessa omständigheter sammanfaller och det är inte ovanligt att hemuppgifterna inte är färdiga i tid. Lärarinnan bannar och kan inte förstå att läxorna inte är gjorda till utsatt tid trots att hon har haft goda möjligheter att förbereda sig. Det är svårt att berätta att det nästan inte spelar någon roll hur lång tid hon hade haft. Om hon så hade tid till nästa år så hade det inte hjälpt. Det finns för mycket runt omkring och ingen avskild plats där ”man kan få lugn och ro”. Det är inte lätt att berätta. Kanske skulle andra klasskamrater få reda på hur jobbigt hon har det och då skulle de säkert retas. Skammen var återkommande tema i berättelsen. Det finns endast en kompis som hon kan gå hem till, men hon kan ju inte vara där alltid och det blir också lite ojämnt. När de inte är hos kamraten så är de ute, inte på disko eller något sånt för där ”går inte muslimer”, men ”bara ute”. Om hon bara hade haft ett rum så skulle de kunna umgås där, för visst är det så att alla svenskar har ett eget rum⁶⁰, det har hon hört.

7.4 Barn och ungdom i trångboddhetens tecken

Den unga informanten som gav liv åt sina drömmar om ett eget rum var en av de få ungdomar som lämnade ut sin egen berättelse. Intervjuerna var ofta en form av ”famil-

⁶⁰ Jfr norm 3 och norm 4 som riktmärken för nya trångboddhetsnormer.

jeprojekt” där alla försökte göra sina röster hörda eller där männen i förekommande fall förde familjernas talan. Den yngre generationens möjlighet att komma till tals byggde på föräldrarnas bristande kunskaper i svenska, vilket kunde ge ökat utrymme åt ungdomarna att delge sin syn på familjens situation, hyresvärdarnas beteende och sin frustration över deras eget begränsade utrymme i förhållande till vad de uppfattade var minsta möjliga standard för jämnåriga. Ungdomarnas egna berättelser gav en bild av att det finns ett könsbetonat umgängesmönster som innebär att de unga flickorna vistas mer i det egna hemmet, alternativt i kamraternas hem, än jämnåriga pojkar. Detta är kanske inte någon distinkt skiljelinje mellan köns umgängesmönster, men det är en tendens som framträder när de tonåriga flickorna berättar om sin fritid. Det är ett tidsutrymme som beskrivs innehålla samvaro med föräldrarna, mer eller mindre frivillig tid med småsyskonen och de praktiska sysslorna som förenar dem med sina mödrar, men fritiden innehåller också umgänge utanför hemmet.

Den samlade bilden av intervjuerna med föräldrar och barn visar att de snålt tilltagna ytorna utgör ett direkt och påtagligt hinder för yngre generationer att umgås med sina vänner i hemmen. Det kan urskiljas ett mönster som innebär att barnen och ungdomarna tenderar att förflytta en större del av sitt sociala liv utanför hemmets omedelbara blickfång. Det förefaller som om pojkarna i större utsträckning än flickorna är orienterade utanför hemmets väggar, men även flickorna uppger att de tillbringar sin fritid ”ute”. Det är en angivelse som inte innehåller någon närmare precisering, men som spänner över ett vidsträckt fält. Ute kan för de äldre ungdomarna innebära ”Mc Donalds”, ”där nere vid Triangeln” eller ”på Gustav”. Det är symptomatiskt att det är de centrala delarna av staden som anges. De yngre anger närområdet, ”gården” eller ”häromkring”. Oavsett de geografiska mötesplatsernas belägenhet är det en förflyttning som innebär ett utökat nätverk utanför hemmets väggar. Det är en utåtriktad orientering som kan begränsa den sociala kontrollen som utövas av föräldrar, släkt och vänner. Det är en uppdelning av tid och rum som följer generationsgränserna och som inte alltid uppskattas av föräldrar som riskerar att förlora kontrollen över sina barn. Det är ofta delar av en komplex problematik som inte alltid går att avgränsa. En av de kvinnliga informanterna beskriver sin situation som minst sagt besvärlig och det är svårt att avgränsa trångboddheten som en isolerad frågeställning. Familjen består av två vuxna och fem barn i åldrarna 4 – 13 år, och kvinnans berättelse är utdrag av ett längre samtal.

- Den äldste pojken blir 14, flickan 12 och den minsta är 4 år. De sover i samma rum och varje natt blir det bråk mellan dem. En vill sova, tre slåss. Det är så varje natt, och så blir det klagomål, gap och skrik. Det är inte mitt fel, de kan inte vila sig. De är trötta i skolan och jag fick kallelse till skolan flera gånger. Vad skall jag göra? I skolan säger de att barnen är försenade, de är trötta, de är lata. Det är inte konstigt. Jag går själv i skolan och så vaknar jag, städar fort, lagar frukost till dem, snabbt iväg. Det är alltid problem med barnen. Jag kan faktiskt inte bo i en trea, det går inte. Och speciellt hos oss, det går inte att pojkar och flickor skall bo tillsammans i samma rum. Flickan är tolv år och pojken är lite äldre, det går ju inte. När en flicka är så stor att hon får sin menstruation så skall hon inte bo med sin bror, det är en skam. Jag orkar inte se att barnen lider. De lever på varandra som små grisar. De kan inte vila ut. Det går inte att andas. Det går inte. Jag har försökt att söka lägenhet. Jag har fått ett intyg från socialen, men vad hjälper det? Vi hittade en trea till i närheten och min man skrev kontrakt så att barnen skulle få sova på nätterna. Det var ingen bra lösning men de skulle få sova. Vi hade blivit lovade hyran, men sen ville de (socialbyrån) inte betala hyran. De skulle ha konferens och sen konferens igen och sen sa de nej. Nu har vi en skuld på 25 000:- och nu har han betalningsanmärkning, han är listad hos kronofogden. Han var helt grön, han hade inga betal-

ningsanmärkningar men nu kan han inte få lägenhet. Barnen har ingen plats och jag kan inte heller vila mig. Jag vill också ha lugn och ro ibland. Barnen behöver också ha sina egna rum så att de skulle kunna göra sina läxor, det är ju viktigt. Flera av mina barn struntar i läxorna. De är trötta, de går ut istället...

- Var går de, och kan de vara tillsammans med sina kamrater här hemma?
- Nä, de är ute. De hittar på dumheter. De går ut och stjälar cyklar. De gör allting. Så vill jag inte ha det ./ Förra sommaren tog de tusentals cyklar, de snodde dem. Det hjälpte inte att säga till dem. Det går inte. Jag slog dem till och med, men det hjälper inte. De går ju i skolan och de får syn på blåmärken och då råkar jag ju också ut. Jag säger som det är. Socialen kan blanda sig så fort de ser så här lite (mättar med tummen och pekfingret)... Ja, men hjälp mig då så att det här inte skall hända.

Stöd och råd eller kort sagt hjälp i en socialt ansträngd situation kan betyda olika beroende på vem som tillfrågas och ur vilken infallsvinkel problematiken betraktas. Med utgångspunkt från socialtjänstens ansvarsområde har de ungdomar som blivit anmälda för brott, begått avgränsade och definierbara handlingar som väcker myndigheternas aktivitet. Det är en aktivitet som inriktas på stöd till ungdomar i riskzonen och deras familjer, men med en koncentration på avgränsade delar av ungdomarnas liv som förväntas ha betydelse för den fortsatta utvecklingen. Avgränsningarna sker i förhållande till den fokuserade problembilden av ungdomarnas normbrott, vilket i sig kan vara förknippat med övriga delar av familjernas socioekonomiska situation, men som handläggs av andra delar inom den kommunala förvaltningen. Det finns i och för sig inte några uppgifter, från socialtjänst eller skola, som skulle kunna ge indikationer på att det finns ett samband mellan trångboddhet och bristande social kontroll hos ungdomar med norm- eller regelbrott som följd. Samtidigt betraktas trångboddhet som ett isolerat problem som skall handläggas av andra delar inom det offentliga livet. Socialarbetarna vid Områdesgruppen på Rosengård säger vid frågan om trångboddhet att det är ett ämne som sällan berörs vid samtalen med familjerna:

- (A) Det är när den unge har klagat, men annars så tar vi inte upp det. Man kunde ju lagt in en fråga när man är hemma hos barnfamiljer...
- (I) Annars, är det kanske inte ett problem?
- (B) Nä, det är nog mycket större för oss än vad det är för dem. Det är nog mycket kultur också. Vi tar ju inte upp socialbidrag, vi tar ju inte upp något sådant som man kanske borde ha gjort, som man kanske kunde förvänta sig...
- (A) Men vi frågar ju ofta om föräldrarna känner kamraterna. Och då tycker jag det blir rätt tydligt att hemmet inte riktigt upplåtes som en plats där man umgås med kamrater. Någon enstaka gång säger de att, ja vi vet vem den kamraten är men i regel har de inte så bra koll på dem. Då blir det rätt tydligt att man inte tar hem kompisar och umgås i hemmet, de umgås inte så mycket över generationsgränserna...

En diskussion med en tjänsteman med kurativa uppgifter på Rosengårdsskolan ger ungefär samma bild. Trångboddhet eller därtill relaterade problem är inte något som berörs, varken vid utvecklingssamtal eller vid andra möjligheter att diskutera familjernas situation. Vid frågan om skolan tar upp bostadsförhållanden vid utvecklingssamtalen framkommer följande svar:

- Är det elever som har gått här en längre tid så *vet* man ju hur familjebilden ser ut, så jag tror inte att man tar upp och diskuterar rymligheten speciellt, det tror jag inte.
- Varför diskuterar man det inte?

- Jag själv tycker det känns väldigt svårt, vad skall jag göra? Det finns ju inget jag kan göra för att hjälpa dem. Vad man kan prata om är att eleverna inte är ensamma om den här situationen, för många tror ju att de är ensamma om att ligga på madrasser på golvet.

Även samtal med barnhälsovården ger en samstämmig och kompletterande bild av svårigheterna att beröra de praktiska levnadsvillkoren som hör samman med en snävt tilltagen yta:

Förr frågade jag om de var trångbodda, hur många som bodde i lägenheten och hur många rum de hade. Men jag har slutat för jag tycker på något sätt att jag inte skall ge förhoppningar när jag ändå inte kan hjälpa.

Oviljan att diskutera trångboddhet eller därtill relaterad problematik beror inte på okunighet om dessa förhållanden som barnen och ungdomarna lever under. Det framgår att problematiken är känd, men att lösningarna låter vänta på sig. Det går att utläsa en viss resignation inför den olösbara problematiken som barnens uppväxtförhållanden utgör. I bästa fall får ungdomarna tröst i att veta att de inte är ensamma med sina problem, att sova på golvet eller att aldrig få en möjlighet till avskildhet. De delar sitt öde med andra. Det är emellertid ett öde som kan driva utvecklingen att söka sig utanför hemmet. Detta är inte något specifikt som endast omfattar ungdomar som bor under ytmässigt snäva förhållanden. Frigörelseprocessen och den tid som utmärks mellan barn och vuxenliv tenderar att vara en utåtorienterad period för alla. Detta är inte på något sätt ett avgränsat fenomen som endast berör familjer boende på Herrgården, eller för den delen trångbodda familjer överhuvudtaget. Trots detta kan trångboddhet som avgränsat fenomen vara en viktig aspekt när ungdomsprocesser problematiseras.

De utåtorienterade aktivitetsfält som uppmärksammas i samband med fokusering på trångboddhet kan leda till olika resultat beroende på kön och ålder. De yngre barnen och flickor i de yngre tonåren tenderar att befinna sig i närområdet. Det är en rörelseriktning från det egna hemmet, men med de begränsningar som det geografiska närområdet utgör. Barnens vistelse i närområdet kan med utgångspunkt från föräldrarnas synvinkel kännas tryggt. Det är en trygghet byggd på förvisningen att barnens närhet till hemmet utgör en grund för normernas upprätthållande. Det är kanske därför viktigt att peka på begränsningar i vuxenvärldens möjligheter att utöva inflytande över ungdomar som befinner sig inom de offentliga rum som gator, parker och köpcenter utgör. Det är sådana begränsningar som har legat till grund för de första fritidsgårdarnas etablering. Fritidsverksamheter med vuxna förebilder är fortfarande ett gångbart sätt att försöka nå ungdomar i riskzonen. På Herrgården finns ett flertal verksamheter med lokal anknytning som riktar sig till barn och ungdomar, vilket kanske kan betraktas med en viss tillfredsställelse, men knappast kan råda bot på problematikens kärna i form av de yttre ramar som riskerar att öka avståndet mellan föräldrar och barn pga. av en socialt ohållbar situation.

7.5 Sammanfattande kommentar: Trångboddhetens sociala konsekvenser

De sammanvägda intrycken av trångboddhetens konsekvenser är en problematik, som bokstavigt har krupit in på människors kroppar. Det är berättelser om allergier, smuts och problem med att uppsöka toaletter och duschutrymmen när behoven påkallar. Det är praktiska konsekvenser som drabbar alla lika. Både barn och vuxna omfattas av de besvär som det innebär att inte kunna hitta sina kläder, känna sig ofärdigt klädd och

kanske avstå från sociala kontakter. Det är en problematik som behärskas av de vuxna på ett sätt, som till sina praktiska konsekvenser innebär att de synliga tecknen på trångboddheten ”städas bort” under dagen. Det är försök att förvandla utrymmen till stora lekvänliga ytor med soffor längs väggarna och bord inklämda i hörn så att de förlorar sin funktionsduglighet. Det är en organisation som vittnar om omtanke om de små barnen, men som ignorerar den äldre generationens behov av bekvämlighet. Berättelser från både familjerna och socialtjänsten ger en samstämmig bild av att hemmen inte upplåtes på ett sätt som innebär att barnen och ungdomarna kan umgås med sina vänner i hemmen. Även om en utåtriktad orientering ingår i den yngre generationens utveckling till ett vuxenliv lever barnen och ungdomarna i en trångboddhet som bokstavligen talat tränger ut dem till de offentliga utrymmena, som inte kompletterar, utan *ersätter* hemmen som fungerande mötesplatser.

Det är en riskzon för ungdomarna som i viss mån motverkas av fritidsverksamheter-
nas etablering på Herrgården och i Rosengårds närområde. Det är ett samhälleligt stöd till barn och ungdomar som inte skall underskattas, men dessa verksamheter är inte avsedda att *ersätta* familjernas funktion av normgivare och känslomässigt stöd. Det är mot denna bakgrund det skall beaktas att ungefär hälften av alla barn och ungdomar under 16 år boende på Herrgården⁶¹ är trångbodda och lever under sådana förhållande att det under deras uppväxt kommer att vara svårt, eller omöjligt, för dem att umgås med sina kamrater i hemmen. Det är levnadsvillkor som tycks ha en viss betydelse för de äldre ungdomarnas val av mötesplatser utanför hemmet. Generellt beskrivet, och viss mån förenklat förefaller de centrala delarna av ”stan” besitta en viss dragningskraft, framför allt för de äldre pojkarna. Det är ett tidsfördriv som kan utgöra stora delar av ungdomarnas vakna tid och som kan resultera i att de äldre ungdomarna förstärks i föreställningen av autonomi i förhållande till sina föräldrar, vilket i olyckliga fall kan leda till bristande social kontroll. I kombination med övriga faktorer av socioekonomisk karaktär kan därför konsekvenserna av trångboddhet per definition i ett långsiktigt perspektiv leda till en komplex problematik som identifieras i termer av regelbrott och normöverträdelser.

⁶¹ 48%. Se tabell 5:1.

8 Det offentliga livets hjälpinsatser

Den insikt om ekonomisk och social nöd bland delar av befolkningen, som debatterats under hela nittonhundratalet, har växelvis fokuserats på materiella eller sociala aspekter av människors levnadsvillkor. Det är en debatt som lett till ekonomiska och politiska ansträngningar, som inriktats på byggnationer och de fysiska huskroppar som fastigheterna utgör eller människornas sociala villkor som är beroende av samhällets ekonomiska och materiella rammar. Det är en uppdelning av människornas sfär och vardag som hanteras av skilda delar inom det offentliga livet. Det är en uppdelning mellan myndigheter och frivilliga intresseorganisationer, men det är också en uppdelning mellan olika myndigheters skilda ansvarsområden som möter de familjer som söker hjälp för sina boenderelaterade problem. Trångboddhet är ett sådant problem som skulle kunna avhjälpas med en ökad tillgång till större lägenheter, men som det i dagsläget tycks vara ett begränsat utbud av. Det är begränsningar som de trångbodda familjerna har att hantera i sina möten med hyresvärdarna, som i samband med fokuseringen på trångboddhetsproblemen underställs krav på ett ökat underhåll av de redan kontrakterade lägenheterna. Det är behov av större yta som framförs med hjälp av hänvisning till fukt, mögel och nödvändiga reparationer av hyresgästernas nuvarande bostäder. Det är en samlad problembild som i kontakten med hyresvärdarna sorteras under uthyrnings- och förvaltningsavdelningar. I kontakten med de kommunala förvaltningarna sorteras problematiken under skilda förvaltningar med miljö- eller sociala frågor som huvudsakliga ansvarsområden. Det är en mängd privata eller offentliga förvaltningar som arbetar med tangerande områden och som ur ett helhetsperspektiv kan betraktas vara delar av samma problematik.

8.1 Miljöbalkens användningsområde

Krav på en god miljö och sådana yttre fysiska förhållanden att en god hälsa kan upprätthållas hos befolkningen kan knappast betraktas vara nya eller kontroversiella frågeställningar. Redan på 30-talet efterlyste Ludvig Nordström bättre hygieniska förhållanden när han rapporterade om bostadsförhållanden från olika delar av Sverige. Det var en rapportering som byggde på en sanitärt undermålig standard där trångboddhet endast var en av flera aspekter.⁶² För de av dagens äldre generation som fortfarande minns radioprogrammen, som föregick bokens publicering, kan upprördheten över beskrivningarna verifieras. Det var en upprördhet som byggde på inställningen att rapporteringen var en nidsbild över befolkningens renlighet och en standard som visserligen behövde höjas, men som ansågs vida överstiga journalistens förmedlade rapporter. Med en förflyttning till dagens förhållanden blir ”Lubbe” Nordströms nu historiska ”larmrapporter” fortfarande aktuella. Det är en aktualitet som manifesteras i dagens mediabevakning av de sanitära olägenheter som uppstår hos delar av befolkningen med anledning av en uppmätt trångboddhet. Det är en trångboddhet som representeras av de enskilda familjer som har tagit kontakt med pressen för att söka stöd och förståelse, men också, och kanske i huvudsak, för att få en praktisk hjälp med att erhålla större bostäder.

Dessa kontakter med media har oftast haft ett förspel. Det har varit förspel som involverat andra aktörer i form av den hyresvärd som familjen hyr lägenhet av, andra potentiella hyresvärdar, kuratorer, socialtjänstens representanter och/eller miljöförvaltningens inspektörer. Representanter för de skilda förvaltningarna har involverats vid

⁶² Nordström, 1984.

skilda tillfällen i upptrappande konflikter med de aktuella hyresvärdarna i fokus. Inspektörerna på Miljöförvaltningen har oftast uppsökts i ett senare skede när andra möjligheter visat sig ge begränsad eller ingen utdelning. Kontakterna med Miljöförvaltningen leder som regel till inspektioner av lägenheterna med anledning av uppgivna missförhållanden av fukt, mögel och sanitärt omöjliga förhållanden. Det är inspektioner som har till syfte att kontrollera förekomsten av sanitära olägenheter och i förekommande fall ställa krav på efterlevnaden av lagstiftningens intentioner som anger minst möjliga ställda krav på en bostad. I lagtexten föreskrivs att en bostad skall ge betryggande skydd mot värme, kyla, drag, fukt, buller, radon, luftföroreningar och andra liknande störningar, ha tillfredsställande luftväxling genom anordning för ventilation eller på annat sätt, medge tillräckligt dagsljus. Bostaden skall hållas tillfredsställande uppvärmd och ge de boende möjligheter att upprätthålla god personlig hygien. Dessutom skall det finnas tillgång till vatten i erforderlig mängd och av godtagbar beskaffenhet till dryck, matlagning, personlig hygien och andra hushållsändamål⁶³.

Enligt de trångbodda hyresgästernas vittnesmål är det ett psykiskt ansträngande tillstånd att leva med ett begränsat personligt utrymme. Speciellt ansträngande är det att leva under sanitärt otillfredsställande förhållande, som blir ett resultat av köbildning vid toalett- och duschutrymmen. Det är en psykiskt ansträngande situation som dessutom kan leda till fysiska besvär i form av huvudvärk, allergier eller andra besvär till följd av begränsad möjlighet att upprätthålla en god hygien. Sett ur detta perspektiv ger trångboddheten upphov till en försämrad hälsa.

Världshälsoorganisationen (WHO) definierar hälsa på följande sätt: ”Hälsa är ett tillstånd av fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande, och ej blott frånvaron av sjukdom eller handikapp”⁶⁴. Hyresgästerna har vittnat om både psykisk och fysisk ohälsa till följd av en stor boendetäthet och söker myndigheternas hjälp att kunna förändra sin situation. Vid anmälan om missförhållanden som kan anses leda till olägenhet för människors hälsa eller risk för sådan olägenhet måste tillsynsmyndigheten göra en första värdering av de missförhållanden som åberopas. Därefter är det den som *äger* eller *nyttjar* den egendom som är berörd som måste kunna styrka att det inte föreligger någon olägenhet eller risk för olägenhet⁶⁵. Tidigare låg bevisbördan hos tillsynsmyndigheten som för fastighetsägaren- eller förvaltaren skulle kunna styrka att det förelåg olägenhet eller risk för olägenhet⁶⁶. Denna till synes smärre förändring i lagtexten har lett till ett större manöverutrymme för tillsynsmyndigheten som nu kan lägga över ansvaret på fastighetsägarna- eller förvaltarna att vid anmälan styrka att det *inte* föreligger olägenhet eller risk för olägenhet. I praktiken kan denna förändring av bevisbördan tolkas som en skärpning av lagstiftningen och vid kontakt med hyresvärdarna på Herrgården kan spåras ett uppenbart missnöje med lagstiftningens utformning och Miljöförvaltningens agerande.

Lagstiftningens skärpning kan således säga vara en orsak till skärpta, eller begynnande motsättningar mellan hyresvärdarna och Miljöförvaltningen som kommunal tillsynsmyndighet. Det är motsättningar som accentuerats i samband med Miljöförvaltningens krav på Skånehus att i en lägenhet, där hyresgästen själv anmält missförhållanden, åtgärda luftväxlingen⁶⁷, tvätta bort mögel i badrummet, laga eller byta ut plastmattan i badrummet samt att i berörd lägenhet inte inhysa fler personer än att alla kan upp-

⁶³ 1998:899 MB 9 kap 33§

⁶⁴ SOU 1997:118.

⁶⁵ MB 2 kap 1§

⁶⁶ Ändring av bevisbörd fr. o m 990101.

⁶⁷ Enligt ”Socialstyrelsens allmänna råd om ventilation i bostäder” anses sanitär olägenhet föreligga om luftomsättningen är lägre än 0,5 omsättningar per timme.

rätthålla en god hygien. Familjen består av nio personer och bor i fyra rum och kök, men med endast ett badrum. Miljöförvaltningens krav till fastighetsförvaltaren kompletteras därför med kommentaren att det anses föreligga sanitär olägenhet eftersom det inte finns förutsättningar för att hyresgäster i berörd lägenhet skall kunna upprätthålla en god hygien⁶⁸. Enligt Miljöförvaltningens bedömning hade det i december 1998 inte skett någon förändring av sakernas tillstånd och Miljönämnden föreslogs att med stöd av 18§ hälsoskyddslagen⁶⁹ samt 5§ hälsoskyddsförordningen⁷⁰ vitesförelägga Metreva Fastigheter AB med 20 000 kr eftersom inte fler än fem personer får inhysas i lägenheten så länge frånluftsflödet inte överstiger 22 l/s. Dessutom föreslogs med stöd av 18§ hälsoskyddslagen samt 3§ första punkten hälsoskyddsförordningen⁷¹, vid vite av 10 000 kr förelägga fastighetsförvaltningen att avlägsna ytligt mögel i badrummet samt att åtgärda skador på badrumsmattan och att åtgärda luftväxlingen. Miljönämnden beslutade⁷² enligt tjänstemännens rekommendationer och det fastställdes ett vite till totalt 30 000 kr. Skånehus överklagade beslutet till Länsstyrelsen och lämnade ett kompletterande underlag för bedömning. Enligt överklagan framgår att hyresvärden har åtgärdat frånluftsflödet i badrummet, men att övriga skador bedöms vara orsakade av hyresgästen⁷³. Det verkar vara mer än en tillfällighet att Skånehus parallellt med förvaltningarnas brevväxling riktar en varningsskrivelse till hyresgästen ifråga. I kombination med Miljönämndens beslut om vitesföreläggande är brevet principiellt intressant och återges därför i sin helhet⁷⁴:

Angående Er lägenhet i fastigheten Ramels väg XX, Malmö.

Det har kommit till hyresvärdens kännedom att ni har rivit sönder tapetskarvar, slagit ett stort hål i gipsväggen från hallen mot sovrummet, skadat parkettgolvet i vardagsrummet, slagit sönder duschväggen och orsakat mögelskador i badrummet genom att spola vatten över hela golvet och inte torka upp vattnet efter duschning. Situationen har förvärrats genom att Ni installerat tvättmaskin i badrummet som dessutom saknar el för sådan installation. Därför torde installationen vara otillåten.

I hyreslagen finns stadganden om hyresgästs skyldighet att vid lägenhetens begagnande iakttaga allt som erfordras för att bevara sundhet, ordning och gott skick inom fastigheten. Hyresgäst är även skyldig att vårda lägenheten och bereda hyresvärden och hantverkare tillträde vid besiktning och åtgärdande av brister.

Ni har brutit i dessa hänseende och vi vill anmoda Er att omedelbart vidtaga rättelse. Därest ni inte vidtager rättelse genom att omgående åtgärda bristerna och lämna hyresvärden inklusive hantverkare tillträde till lägenheten, kommer hyresavtalet att sägas upp för avflyttning.

Malmö 1999-02-18
Metreva Fastighets AB
Gm XX enligt fullmakt

⁶⁸ Brev från Miljöförvaltningen till - Skånehus – Metreva Fastighets AB i Helsingborg 980917.

⁶⁹ Hälsoskyddslagen 18§ behandlas idag enligt Miljöbalkens lagstiftningsområde.

⁷⁰ 5§ Hälsoskyddsförordningen angav fram till 981231 att det i en bostad får inte inhysas så många personer att risk för sanitär olägenhet uppkommer. Idag måste detta förhållande prövas enligt MB (9kap 33§).

⁷¹ Förändringar från 990101 innebär att den tidigare använda 3§ Hälsoskyddsförordningen prövas enligt MB 9 kap 33§

⁷² 990125.

⁷³ Kompletterande underlag till överklagan av Miljönämndens beslut 990125.

⁷⁴ Namn på kontraktstecknaren samt adress och lägenhetsnummer utelämnas dock med hänsyn till de enskildas integritet.

Brevet är intressant därför att det visar på hyresvärdens beredskap för parallella lösningar vid en kravfylld problemsituation. I det här aktuella fallet har hyresvärderna undersökt de juridiska komplikationerna ställt i relation till utsikterna att få gehör för en uppsägning av kontraktet i hyresnämnden. Enligt hyresvärdens representant kan det ”nog hålla”⁷⁵ och det kan vara kontentan av en händelseutveckling som i sista hand drabbar den anmälade hyresgästen själv. Det är en händelsekedja som bygger på hyresgästens anmälan till Miljöförvaltningen, som leder till myndighetens aktioner vilket i sin tur leder till hyresvärdarnas försvar och möjliga strategier för att på sikt, och till minst möjliga kostnad, undvika ytterligare vitesföreläggande.

Det finns sannolikt möjligheter att moralisera över de utvägar som hyresvärdarna vid skilda tillfällen anser sig vara nödsakade att använda, men det finns också anledning att peka på en möjlig effekt av Miljöförvaltningens krav på hyresvärderna, att ansvara för sina fastigheter på ett sådant sätt att hyresgästerna i berörd lägenhet skall kunna upprätthålla en god hygien. Det grundläggande problemet i det här fallet var att familjen sökte hjälp för att de ansåg sig vara för många personer i förhållande till lägenhetens utrymme och antal badrum. Det var en bedömning som delades av Miljöförvaltningen som ställde flera krav på hyresvärderna och där ett av kraven utmynnade i en fixering av att de boende skulle ha möjlighet kunna upprätthålla en god hygien. Det var en fixering som skedde med hänvisning till trångboddheten i förhållande till lagstiftningens intentioner, samtidigt som det skulle kunna tolkas som ett krav på hyresvärderna att upplåta en större lägenhet åt familjen. Denna viljeinriktning skall ställas i relation till hyresvärdarnas möjligheter att styra inflyttningen och välja hyresgäster.

Fastighetsägarna har relativt stora möjligheter att förhålla eller vägra byte av bostad inom det egna beståndet, där de själva bestämmer kriterier för kördning och prioritet⁷⁶. Det är därför en paradox att Miljöförvaltningens bedömning, som har tillkommit som ett resultat av hyresgästens egen anmälan, i sista hand drabbar den trångbodda familjen eftersom hyresvärderna hävdar att det inte finns större lägenheter inom deras bestånd. Händelseutvecklingen kan beskrivas som en kedjereaktion med anledning av förvaltningarnas olika målsättningar. Det är en reaktion som kan beskrivas i termer av en dominoeffekt, där varje negativt beslut leder till en negativ effekt i ett annat led som till sist riskerar att drabba den utsatta familjen som har sökt samhällets stöd för att komma ur sin belägenhet.

8.2 Socialtjänstens ansvar

I bostadssammanhang talas det ofta om hyresgästernas *betalningsvilja*⁷⁷, vilket ger ett intryck av att alla människor kan betala en bostad med egna medel, och att de dessutom har ett eget val. Verkligheten är sällan så enkel som teorierna eller det gängse språkbruket låter förmedla. Betalningsvilja skulle lika gärna kunna översättas med ett annat begrepp, som skulle kunna uttryckas i *betalningsmöjlighet*. Applicerat till de förhållanden som råder på Herrgården skulle detta dessutom vara en mer preciserad angivelse av befolkningens möjligheter att kunna betala sin bostad. Denna betalningsvilja,

⁷⁵ Ärendet har ännu vid rapportens sammanställning inte överlämnats till Hyresnämnden för prövning. Enl. hyresvärderna betraktas ärendet som ett pilotfall och man avvaktar Länsstyrelsens utslag av inlämnad överklagan, vilket ger stöd för uppfattningen att det egentliga skälet för varningsbrevet är Miljönämndens krav, och i mindre utsträckning familjens liv och vand. Enligt uppgift har Miljönämndens beslut inhäberats i avvaktan på Länsstyrelsens utslag.

⁷⁶ Sahlin, 1996 s 122.

⁷⁷ Se Alfredsson, 1996.

men bristande möjligheter regleras genom bostads- och socialbidrag vilket hänvisar människor till de krav- och regelsystem som omger bidragen.

Det är krav och regelsystem som omger de enskilda som söker bistånd till sin försörjning eller levnadsvillkor i övrigt, men det är också fråga om ett omvänt förhållande. Enskilda medborgare ställer krav på socialtjänsten. Det är krav som tjänstemännen har att hantera med utgångspunkt från sina skilda professioner. Råd och stöd ingår i socialarbetarrollen, men är i många fall otillräckliga instrument för att kunna adekvat hjälp åt en biståndssökande klient. För en vräkningshotad familj med minderåriga barn är socialtjänsten en naturlig länk för att försöka få hjälp i kontakterna med hyresvärderna. Det är en naturlig länk pga. flera skäl. Ett skäl är att socialtjänsten har etablerat sig som andrahandsuthyrare på bostadsmarknaden. Ett annat skäl kan vara att socialtjänsten traditionellt har hand om sociala frågor och därför kan tänkas bistå med lösningar på sociala problem, som ett vräkningshot utan tvekan lätt kan utvecklas till, men ytterligare ett skäl är att lagstiftningen ger klara direktiv att socialtjänsten skall underrättas vid hot om uppsägning pga. störningar⁷⁸.

En fullbordad vräkning, alternativt en ohållbar bostadssituation till följd av för trånga utrymmen ställt i relation till antalet människor som skall bo på en för snävt tilltagen yta är en situation med praktiska dimensioner. Det är en situation som inte kan begränsas till råd och stöd, det är en situation som kräver tillgång till bostadsyta och lägenheter med väggar och tak. Socialsekreterarna som möter problematiken vittnar om att de känner sig frustrerade över att inte kunna hjälpa till i en ansträngd situation. De har inte några lägenheter att förmedla och deras råd till trångbodda och vräkningshotade klienter består ofta i att hänvisa till Hyresgästföreningen, som inte heller har maktmedel att tvinga hyresvärdarna att upplåta större lägenheter till de klagande familjerna. Genom att verka aktivt och informativt i bostadsområden kan Hyresgästföreningen göra hyresgästerna uppmärksamma på sin existens. De kan också hjälpa hyresgästerna i rättsliga processer som hör samman med deras boendesituation, men de har inte någon makt att förmedla större lägenheter, som är problematikens kärna och som är anledningen till att de söker hjälp hos socialtjänsten eller andra inrättningar i hopp om att kunna förändra en praktiskt ohållbar situation.

Familjerna som söker hjälp för sin trångboddhet, eller hemlöshet, genom socialtjänsten kommer att finna att socialtjänsten opererar inom samma bostadsmarknad som står dem själva till buds. Det är en konstruktion som innebär att socialtjänsten inträder med ett hyresvärdansvar i förhållande till klienten / andrahandshyresgästen, men det måste särskilt poängteras att socialtjänsten inte har tillgång till andra lägenheter än de som finns på den öppna bostadsmarknaden. Trots detta har socialtjänsten växt fram som en omfattande hyresvärd, i den nämnda bemärkelsen, och har gett upphov till föreställningen att det finns en ”sekundär bostadsmarknad”⁷⁹. Det är en form av andrahandsuthyrning som har växt fram för att bereda bostäder åt hemlösa⁸⁰, men som också måste betraktas i skenet av andra politiska beslut som har betydelse för utrymmet på bostadsmarknaden. Ingrid Sahlin, sociolog och idag verksam vid Sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet pekar på samhällets begränsningar att utöva inflytande över bostadsmarknaden när hon skriver: Med de minskade bostadssubventionernas, nedlägg-

⁷⁸ JB 12:25§

⁷⁹ Se Sahlin, 1996.

⁸⁰ Under början av 90-talet hyrde socialbyrån på Rosengård, dåvarande Östra distriktet villor och egna hem på den öppna bostadsmarknaden. Inhyrningarna skedde för att kunna tillgodose barnrika familjer med en god bostad. Inhyrningarna väckte protester hos grannar och en större allmänhet, vilket bidrog till att det uppstod en socialt otillfredsställande miljö för familjerna det berörde Se: Bostadslöshet och bostadslösningar Östra socialförvaltningen, 1991 och Popoola, 1998.

ningen av bostadsförmedlingarna och upphävandet av bostadsanvisningslagen under 1990-talet har många möjligheter till offentlig styrning av hyresvärdarnas selektion av bostadssökande eliminerats⁸¹.

Det är bl a bristen på denna offentliga styrning som anger socialtjänstens ramar som både styr och begränsar tjänstemännen i deras uppdrag när de tvingas att operera på bostadsmarknaden. För socialarbetarna gäller uppdraget att kunna förmå hyresvärdarna att låta trångbodda familjer byta till större bostäder, eller att upplåta lägenheter till de hemlösa familjerna som antingen har blivit vräkta eller sagt upp sig själva. Det är situationer som socialarbetarna konfronteras med, uppställda mot en teoretiskt anpassad verklighet presenterad som en ramlag med individuella bedömningar som grund. Ett av de kanske mest citerade och tånjbara begreppen är det som kallas *skälig levnadsnivå*⁸². Fokuserat på bostadsförhållande gäller som princip att bostadskostnaden skall ställas i relation till vad en låginkomsttagare har möjlighet att betala vilket avgörs av de enskilda kommunerna som har att handlägga behovsprövningarna⁸³. I dessa sammanhang gäller dock en individuell prövning av familjernas ekonomi, sociala situation och andra faktorer som har betydelse för deras möjligheter att *leva ett självständigt liv*⁸⁴. Det är en prövning som i sin praktiska utformning kan se helt olika ut beroende på de möjligheter som står till buds inom kommunen. Det kan handla om konkreta möjligheter, eller brist på möjligheter, men det kan också handla om politiska viljeinriktningar inom socialtjänstens ansvarsområden⁸⁵.

Boendet är en sådan central frågeställning som kan omges med restriktioner eller vara förbundet med en problemlösande attityd. En problemlösande attityd skulle kunna leda till köp eller inhyrningar av större lägenheter eller i brist på större lägenheter, köp eller inhyrningar av villor för att genom andrahandsuthyrningar skapa en dräglig bostadssituation för de idag trångbodda familjerna. Ett motsatt scenario är att kräva de trångbodda familjerna på ett eget ansvar och överlämna åt de enskilda att lösa sin egen situation, vilket i olyckliga fall kan leda till en ohållbar situation där familjerna antingen riskerar att bli uppsagda pga. störningar och/eller skadegörelse, alternativt säger upp kontraktet med hyresvärderna i förhoppning att tvinga myndigheterna att agera för en förändring⁸⁶. Om eller när en familj blir uppsagd från sin lägenhet följer en problematisk situation. Det är en situation som ställer krav på familjen att söka en ny lägenhet för att lösa de akuta bostadsproblemen. I de fall som detta inte lyckas måste socialtjänsten, som en kommunal instans och med hänvisning till det yttersta ansvaret⁸⁷ tillgodose att den enskilde får det stöd och den hjälp den behöver. Det är en situation som leder till-

⁸¹ Sahlin, 1996 s 123.

⁸² Socialtjänstlagen 6§ anger att *den som inte kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd av socialnämnden till sin försörjning och för sin livsföring i övrigt*. De ekonomiska beloppen för försörjningsstöd är dessutom kopplat till en riksnorm för dagliga utgifter. I det här fallet fokuseras dock intresset enbart till bostadsstöd, och de ekonomiska villkoren i övrigt kommer inte att ägnas vidare intresse.

⁸³ Enligt Socialstyrelsen, socialtjänstavdelningen.

⁸⁴ Socialtjänstlagen (SOL) 6a§ anger att *den enskilde genom biståndet skall tillförsäkras en skälig levnadsnivå och biståndet skall utformas så att det stärker hans eller hennes resurser att leva ett självständigt liv*.

⁸⁵ Ett exempel är när Malmö, som en av flera kommuner, under nittioalet konsekvent bröt mot socialstyrelsens rekommendationer och betalade ut lägre ersättning till socialbidragsberoende klienter, som inte erhölet bidrag enligt de rekommenderade ersättningsnivåerna förrän deras överklagande behandlades i Länsrätten. Denna policy upphörde vid riksnormens införande jan 1998.

⁸⁶ Massmedia uppmärksammade detta fenomen (mars 1999) när en trångbodd, sedermera bostadslös familj genom Rosengårds socialbyrå först placerades på hotell och därefter i flyktingförläggningens numera oanvända baracker.

⁸⁷ SOL 3§

baka till försöken att uppnå en skälig levnadsnivå vilket kan innebära inneboendeförhållanden, hotellrum eller andra inhyrningar av lägenheter, oftast tre rum och kök beroende på bostadsmarknadens lägenhetsstruktur. Det är en paradox att socialstyrelsen rekommenderar en nedre gräns för boendetätheten som överensstämmer med trångboddhetsnorm 2⁸⁸, samtidigt som ansträngningarna för att öka de enskildas utrymme riskerar att resultera i en ökad boendetäthet och därmed försämrade levnadsvillkor i detta avseende. Det kan därmed konstateras att trångboddhetsnormerna är riktmärken för de familjer som i något avseende är i besittning av en bostad, men för en familj som är uppsagd, med senare vräkning och/eller avhysning är kanske myndigheternas skilda definitioner på hemlöshet mer adekvata kategoriseringskriterier.

8.3 Sammanfattande kommentar: Samhällets stöd i teori och praktik

När samhällets offentliga institutioner försöker att ge stöd till de enskilda som söker hjälp så sker detta med utgångspunkt från att människors levnadsvillkor skall förbättras, inte försämrats. Detta kan tyckas vara en klar utgångspunkt, samtidigt som de praktiska konsekvenserna av olika myndigheters agerande kan leda till motsatt verkan. Miljöförvaltningens aktioner följer lagstiftningens intentioner när brister påpekas och krav ställs på hyresvärderna att åtgärda luft- och fuktproblem, badrum och golv eller andra materiella skador. Problemet uppstår när en del av denna problematik skulle kunna hänföras till det större antalet människor som bor i lägenheterna. Det finns här en uppenbar risk att förflytta fokus från brister i lägenheterna till de människor som bor och lever i bostäderna. I dagsläget fokuserar Miljöförvaltningen sitt intresse till hyresvärdarna, men det är åtminstone teoretiskt möjligt att även rikta detta intresse till hyresgästerna⁸⁹. Det är en strategi som hyresvärdarna, med lagstiftningens hjälp, skulle kunna använda sig av.

Information från tjänstemännen inom Hyresgästföreningen och Miljöförvaltningen, som tillhör de kategorier som har arbetat praktiskt ute på fältet, vill inte förneka hyresgästernas eget ansvar. Det framkommer att kalk letar sig fram på väggar där vatten inte borde fått en möjlighet att få fäste. Vatten under badrumsmattor letar sig fram genom hallgolven, där det rimligtvis inte borde ske någon tvagning. Tjänstemännen verkar inte helt avvisande till tanken att de praktiska omständigheterna som hyresvärdarna beklagar, också kan involvera de hyresgäster som framför sina anmälningar. Det är anmälningar som riktas mot en hyresvärd, men kan visa sig vara hyresvärdens argument i en kommande hyrestvist. Med lagstiftningens hjälp kan det ske en exkludering av de människor som söker hjälp för sina problem och lägenheternas brister riskerar att förvandlas till människornas brister. Det är scenario som riskerar att leda de trångbodda hyresgästerna in i en hemlöshetssituation där socialtjänsten, i skenet av hotellvistelser eller vad som benämns en sekundär bostadsmarknad, kan underhålla bilden av kommunala handlingsprogram för att upprätthålla en skälig levnadsnivå och möjlighet att leva ett självständigt liv.

⁸⁸ SOSFS 1998:11 (s) Allmänna råd.

⁸⁹ MB 2:1§ Den som *äger* eller *nyttjar* den egendom som är berörd måste kunna styrka att det inte föreligger olägenhet eller risk för olägenhet...

9 Slutkommentar: Perspektiv på trångboddhet som ett individuellt och ett strukturellt problem

Det finns en redan tidigare känd kunskap om att invandrarhushåll, grovt uppskattat, är mer barnrika än övriga hushåll och att de i relation till familjernas storlek har mindre bostäder. Andelen trångbodda i flerbostadshushåll är nästan fyra gånger större bland invandrarhushåll än bland övriga hushåll⁹⁰. Uppgifterna från Herrgården kan därför knappast anses vara överraskande. Med fokus på Herrgården motsvarar boendetätheten 60-talets nivåer och trångboddheten omfattar ca 1/3 av befolkningen. Det skall särskilt noteras att det i alla de trångbodda hushållen ingår barn och ungdomar som är 16 år eller yngre. Det är däremot endast en liten andel pensionärer som omfattas av trångboddheten vilket måste betraktas mot bakgrund av stadsdelens befolkningsstruktur. Stadsdelen består av en förhållandevis ung befolkning med många barnfamiljer. I dagens situation kan det således inte vara en framkomlig väg att försöka lösa trångboddhetsproblematiken genom att i första hand inrätta pensionärsbostäder, vilket inte skall ses som ett argument för att det inte behövs bostäder för äldre. Undersökningen kan endast visa att trångboddheten inte i första hand beror på en utvidgad familjegemenskap i betydelsen flergenerationsboende. En allmän beskrivning av de trångbodda hushållen ger en bild av kärnfamiljen med en man och en kvinna, och deras gemensamma barn från spädbarn till skolålder, vilket i första hand kräver lösningar för hushållen i de sammansättningar som de rådande familjekonstellationerna anger.

Det har inte kunnat noteras någon kulturbetingad resistens inför trångboddhetens konsekvenser. Familjerna ger uttryck för såväl psykiska som fysiska besvär till följd av bostadssituationen. För de vuxna familjemedlemmarna är trångboddheten en frustrerande situation, som kombineras med andra stressfaktorer som utgår från socialbidragsberoende och svårigheter att genom egen ekonomisk bärkraft kunna förändra sin situation. Det är en stress om inte i första hand uttrycks i ett behov av större ekonomiskt utrymme för den dagliga livsföringen i betydelsen mat, kläder möbler eller andra materiella förnödenheter. Irritationen uppstår tvärtom av att de tvingas tillbringa för mycket tid i en bostad, som upplevs vara för liten att rymma de nödvändigaste inventarierna för att kunna föra ett fungerande vardagsliv. Både män och kvinnor uttrycker att de själva och övriga familjemedlemmar lider av sömnbrist, allergier, ledvärk och andra psykiskt och fysiskt betingade besvär. Erfarenheterna från Herrgården kan relateras till Storstadskommitténs delbetänkande ”att växa bland betong och kotor”⁹¹ där det visades att ohälsotal⁹² var nästan dubbelt så stort i de socialt och ekonomiskt belastade områdena. Uppgifterna från Malmö stads folkhälsorapport visar också att det finns ett klart samband mellan ”bristande social förankring” dåligt emotionellt stöd, belastande psykosocial arbetsmiljö och dålig hälsa i de utsatta områdena⁹³.

Relaterat till en ökad boendetäthet är det en psykiskt och fysiskt betingad ohälsa som framkallas och/eller förstärks, genom de levnadsvillkor som trångboddheten sätter upp ramarna för. Det är en ohälsa som noteras av de sjukvårdande instanser som familjerna kommer i kontakt med och det är levnadsvillkor som kuratorer och tjänstemän inom socialtjänsten uppmärksammar i deras kontakter med befolkningen. Samtidigt är det omständigheter som framstår som olösliga, de berörs därför endast när familjerna eller

⁹⁰ SIV (Statens Invandrarverk) 1998, tabell 25.

⁹¹ SOU 1997:61

⁹² Ohälsotal: Summan av antalet sjukdagar. Dagar med förtidspension/sjukbidrag och dagar med arbetskadeförsäkring, dividerat med antalet sjukförsäkrade. Ett högt ohälsotal betyder dålig hälsa bland befolkningen.

⁹³ Hur mår Malmö? Folkhälsorapport, Malmö stad, 1996.

situationen kräver på uppmärksamhet runt de materiella och fysiska förhållanden som människornas levnadsvillkor anger. Det är levnadsvillkor som kontrasterar till bilden av förbättrad standard och ökat utrymme, som angavs som bostadspolitiska mål under den tidiga efterkrigstiden. Det är med dagens mått en låg utrymmesstandard som också återverkar på möjligheterna för det uppväxande släktet att tillgodogöra sig undervisningen i skolan och kunna ta del av en fritid som involverar hela familjen.

Det har inte funnits möjlighet att inom ramen för det här arbetet kunna studera skolbarnens resultat relaterat till bostadsförhållanden, men det samlade intrycket från intervjuerna pekar på att det finns ett samband mellan trångboddhet och svårigheter att uppnå resultat inom skolans värld. Barnen och ungdomarnas resultat i skolan bör också relateras till skolans resurser, som sannolikt inte kan kompensera de fysiskt undermåliga förhållanden som barnen lever under utanför skolans värld. I ett vidare samhällsperspektiv skulle en kombination av otillräckliga studieresultat, trångboddhet och en utökad fritid utanför hemmet kunna vara delar av möjliga bakgrundsfaktorer för norm- och regelbrott som samhällets straffande och vårdande myndigheter uppmärksammar inom sina resp. arbetsfält. Utan vidare jämförelser är detta en problematik som uppmärksammades redan för ca 100 år sedan när *ligapojkskommittén* avlämnade betänkande och förslag angående minderåriga förbrytares behandling. Kommittén betonade den roll hemmen och föräldrarna spelade för barnen och ungdomarnas sedlighet. Föräldrar som i barns närvaro uttalade förakt för arbetsgivare och samhällets auktoriteter medverkade till respektlöshet, sedeslöshet och moraliskt förfall hos de yngre. De sociala konsekvenserna av undermåliga bostadsförhållanden ansågs vara en starkt bidragande orsak till fädernas dryckenskap, ungdomarnas vanartiga beteende och ett allmänt moraliskt förfall⁹⁴.

Med en förflyttning till nutid och de förhållanden som har kunnat uppmärksammas på Herrgården, kan hyresvärdarnas initialt noterade restriktivitet angående barnrika familjers kontraktstecknande medföra en ökad försiktighet hos familjerna, att röja sin familjekonstellation av kärnfamilj med flera barn än vad som beräknas vara möjligt, ställt i förhållande till lägenheternas storlek. Ur integrationssynpunkt skulle detta kunna vara en olycklig utveckling. Den yngre generationen kan riskera att växa upp med föreställningen att myndigheterna, som representanter för majoritetssamhället bör undanhållas information eftersom uppgifterna riskerar att undergräva familjens existens. I ett längre perspektiv riskerar myndigheternas agerande att förväxlas med majoritetsbefolkningen på såväl individuell som kollektiv nivå, vilket till sin konsekvens kan vara en socialt segregationsförstärkande faktor.

De familjekonstellationer som har uppmärksammats bland de trångbodda familjerna på Herrgården tycks, åtminstone ännu inte, motsvara bilden av detta scenario. De representeras i huvudsak av kärnfamiljer med båda föräldrarna och deras gemensamma barn, som lever under en stor boendetäthet i tre- och fyrrumslägenheter. Det kan dock, mot bakgrund av de samlade erfarenheterna, konstateras att familjerna med ett långsiktigt perspektiv framför ögonen, lever under praktiska omständigheter som riskerar att marginalisera delar av morgondagens vuxna befolkning inom studie- och yrkesliv, som kan påverka deras möjligheter att etablera sig inom andra sektorer av samhällslivet än bostadsmarknaden.

Med en förflyttning till tjänstemännens perspektiv ger intervjuerna en bild av deras frustration över att möta en trångboddhet, som inte är självvald, helt skild från den trångboddhet som kunnat uppmärksammas bland studenter och andra kategorier som har valt mindre lägenheter med hänsyn taget till de ekonomiska aspekterna i syfte att

⁹⁴ Ohlsson/Swärd, 1994.

skapa utrymme för andra livskvalitéer⁹⁵. Tvärtom sker mötet med en ofrivillig trångboddhet, som ställs i relation till tidigare boendeförhållanden som betraktas retrospektivt med ett ytmässigt snävt jämförelsematerial framför ögonen. Det är ett jämförelsematerial som också ställs i relation till den standard som finns här och nu och som uttrycks i en skäligen levnadsnivå och fastställda trångboddhetsnormer. Det är normer och riktlinjer som enligt lagstiftningens intentioner skall främja de enskildas möjligheter att kunna uppnå en minimibaserad standard och kunna leva ett självständigt liv. Det är en paradox att det är dessa ansträngningar, från såväl enskilda som det offentliga livets tjänstemän som kommer i kontakt med problematiken och som kräver ett större utrymme för familjerna, som riskerar att förvandla trångbodda familjer till hemlösa familjer. Det är visserligen svårt att ge belägg för att det finns ett samband mellan vräkningar och hemlöshet. Däremot finns det studier som visar att hushåll med svag ställning på bostadsmarknaden löper större risk att vräkas än andra hushåll⁹⁶. De barnrika familjer, som antingen blir vräkta eller själva säger upp sina kontrakt och därmed i viss mån kanske kan betraktas medverka till sin egen bostadslöshet, kan erhålla hjälp genom socialtjänsten att lösa en akut situation och på sikt även få hjälp med ett andrahandskontrakt. Det är emellertid hjälp till en lägenhet som oftast är av samma storleksordning som den lägenhet som familjerna lämnat, vilket anger att problemet är av strukturell art och inte kan lösas genom individuella insatser.

Spridda röster bland befolkningen har pekat på möjligheten att bygga om hela fastigheter inom Rosengård, för att på så sätt kunna anpassas till de större barnfamiljernas behov. Det finns emellertid anledning att peka på den segregationsförstärkande effekt en sådan ombyggnad skulle kunna innebära. Om alla trångbodda barnfamiljer hänvisas till enskilda fastigheter skulle detta motverka en allsidig befolkningssammansättning. Förutom koncentrationen av barnfamiljer, skulle en sådan åtgärd innebära en ackumulerad etnisk koncentration, som bygger på kunskapen om den etniskt baserade geografiska spridningen av de trångbodda familjerna. Med hänsyn taget till ursprunglig nationalitet kan de tre största kategorierna urskiljas bo i klusterliknande bosättningar. Det bör i sammanhanget uppmärksammas att en, i numerärt avseende, överväldigande majoritet av de trångbodda familjerna visserligen har sitt ursprung i länder utanför Norden, men är svenska medborgare och därmed har visat att de har för avsikt att stanna kvar, kanske inte i Herrgården, men väl i Sverige.

Den här undersökningen har visserligen fokuserats på trångboddhet inom stadsdelen Herrgården, men familjernas problem kan knappast anses vara ett "Rosengårdsproblem". Ställt i relation till en förväntad befolkningsökning inom stadsdelen och det större området Rosengård som helhet, så är behovet av större lägenheter ett accelererande problem. Ur en samhällsekonomisk aspekt innebär trångboddheten belastning på offentliga resurser i form av de enskildas besök hos kuratorer och socialtjänstemän. Miljöförvaltningens, Hyresnämndens och andra domstolars insatser i förhållande till trångboddheten, som den primära orsaken till miljömässigt undermåliga förhållanden skall också beaktas. Därtill förefaller sjukvårdande insatser vara en följd av bostadssituationen som antingen skapar eller förstärker de vårdssökandes psykiska eller fysiska besvär. Detta är insatser, som förutom de besvär det skapar för de enskilda också belastar offentliga medel i sin helhet.

Det finns ingen anledning till optimism i förhållande till de enskilda familjernas möjligheter att själva kunna lösa sin situation genom att förbättra den personliga ekonomin. Trots att den svenska ekonomin i slutet av 1980-talet befann sig i en konjunkturtopp och det rådde mer eller mindre full sysselsättning, fick nästan var fjärde invånare med "ex-

⁹⁵ Se Mörck, 1997.

⁹⁶ Se Socialstyrelsen 1994:15 och Olsson, 1995.

tremt låg inkomst” socialbidrag. Man kan därför misstänka att andelen socialbidragstagare kommer att fortsätta att vara relativt stor i de områden som idag betecknas som låginkomstområden oavsett om vi får en lägre arbetslöshet eller ej⁹⁷. Relaterat till Herrgården har socialbidragsberoendet ökat under de senaste åren. Idag behöver ca 95% av befolkningen, åtminstone någon gång under året, socialbidrag till sin försörjning. Det är knappast någon överdrift att påstå att befolkningen, generellt betraktat, har låg eller ingen kreditvärdighet hos bank- eller andra låneinstitut. De kan därför inte förväntas lösa sin situation genom egna kapitalinvesteringar i form av bostadsrätts- eller villaköp. I ekonomiskt avseende tillhör de den grupp av människor som de allmännyttiga bostadsföretagen en gång inrättades för, och mot bakgrund av dagens förhållanden tycks behovet av dessa socialpolitiskt riktade insatser fortfarande vara aktuella.

Intervjuerna med såväl hyresgästerna själva som berörda myndighetsrepresentanter visar att de trångbodda familjerna söker lägenhet både inom den kommunala och privata sektorn, inom och utanför stadsdelen, men att de i hög utsträckning blir avvisade. Detta kan bero på flera faktorer. En anledning är att det helt enkelt finns för få stora lägenheter i förhållande till det faktiska behovet, ett annat skäl kan vara att familjerna i hög grad är utsatta för en negativ selektion på bostadsmarknaden. Anledningen till denna bristande attraktivitet bland hyresvärdar kan bero på en mängd faktorer där socialbidragsberoende, utländsk bakgrund, språksvårigheter och antalet barn bildar en komplex förklaringsgrund. De trångbodda familjerna kan inte med lagliga medel tvinga sig till större lägenheter. Därtill är de tjänstemän som kommer i kontakt med problematiken handlingsförlamade inför problematikens utformning. Denna omständighet pekar på att det finns behov av en översyn av möjligheterna för medborgarnas offentliga organ, att utöva ett större inflytande över hyresvärdarnas prioritering bland de lägenhetssökande. Dessutom krävs ytterligare analys av kommunens bostadsförsörjningsprogram med särskild hänsyn taget till de hushåll som är hänvisade till den kommunala- eller privata hyresmarknaden och som inte har ekonomiska medel att lösa sin bostadssituation utan insatser från den offentliga sektorns biståndsgivande organ.

Lösningarna för familjerna som berörs av en stor boendetetthet kan finnas i nybyggnation av fastigheter innehållande större lägenheter, men också ombyggnad av enskilda lägenheter inom och utanför stadsdelen och det omedelbara närområdet skulle kunna minska den omedelbara trångboddheten. Det är dock inte alltid möjligt att åstadkomma sammanslagningar av mindre lägenheter och det skall kanske också beaktas att det inte finns ett större antal vakanser bland ett- och tvårumslägenheterna, vilket pekar på att det även finns ett behov av mindre bostäder. Enligt uppgift från Malmös bostadsförsörjningsprogram dominerades nyproduktionen så sent som 1996 av lägenheter omfattande 2-3 rum och kök. Detta är en satsning som kan vara nödvändig för mindre hushåll, men som de trångbodda familjerna med en svag ekonomi knappast är behjälpliga av. De trångbodda familjerna består av fem eller fler personer och de är i behov av större lägenheter omfattande minst 4 rum eller fler. Tillgången till större lägenheter skulle kunna underlätta familjernas vardagsliv och därmed minska behovet av offentliga resurser i form av sjukvårdande insatser, Miljöförvaltningens aktioner och socialtjänstens mer eller mindre nödvändiga engagemang inför en trångboddhetsrelaterad problematik. Det är ett problem som statistiskt kan uppmärksammas även inom andra stadsdelar och som berör kommunen i sin helhet, det är också ett problem som berör de trångbodda familjerna i synnerhet utan att det för den skull skall uppfattas vara ett individuellt problem som inte kan lösas genom politiskt viljeinriktade insatser.

⁹⁷ SOU 1997, s 41-42.

Bilaga 1

Karta över Rosengård

Karta över Herrgården

Underlag till kartor: Malmö stadskontor, Planerings och Statistikavdelning.

Bilaga 3

Referenspersoner:

Contentus

Ingrid Nilsson, förvaltare

Skånehus

Mats Gehlert, marknadsansvarig

Kent Andersson, förvaltare

NorSve

Leif Larsson, fastighetskonsult

Hyresgästföreningen

Margareta Jönsson, ombudsman

Primärvården: Barnhälsovården

Nike Frydman Holmlund, sjuksköterska

Paula Jonstrup, sjuksköterska

Lisbeth Rosengren, sjuksköterska

Maria Nilsson, sjuksköterska

Rosengårdsskolan

Ingrid Hansson, kurator

Nina Sandgren, kurator

Socialtjänsten / Rosengårds stadsdelsområde

Inger Leite, socialbyråchef

Rose Magnusson, socialsekreterare

Göran Fredriksson, socialsekreterare

Stefan Silverberg, behandlingsassistent

Miljöförvaltningen i Malmö

Margareta Bogert, inspektör

Stadsbyggnadskontoret i Malmö

Susanne Käsper, sekreterare

Islamiska Kulturföreningen

Irakiska Kulturföreningen

Källor

Brevväxling mellan Miljöförvaltningen och Skånehus sept. 98 samt Miljönämndens beslut jan 99 inkl. kompl. Handlingar.

Bostadsförsörjningsprogram för Malmö. Förslag till utbyggnadsplan 1999-2003. Pr 3056 Malmö Stadsbyggnadskontor, november 1998.

Bostadslöshet och Bostadslösningar (910904) Lägesrapport från Bo-projektet. Östra socialförvaltningen, Malmö.

Alfredsson, Björn (red)(1996) Bostadsområden under stress. Strategier för rehabilitering och utveckling: SABO Utveckling nr 66.

De bostadslösa situation i Sverige (1194:15) Socialstyrelsen.

Focus (1958) Stockholm: Wiksell & Gebers förlag.

Lindén, Anna-Lisa (1994) Framtidens pensionärer och deras boendeplaner: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Lindén, Anna-Lisa / Hanson, Bertil S / Hultman, Jan (1991) Boende och hälsa i stad och på landsbygd: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Lundin, Åke (1986) Hur bodde vi? Vårt boende under hundrafemtio år. Stockholm: LTs förlag.

Malmö områdesfakta (1998): Stadskontoret Malmö stad.

Malmö stads folkhälsorapport (1996) Hur mår Malmö?

Matsson, H. (1984) Den goda förmyndaren. Stockholm: Liber Förlag.

Myrdal, Alva & Gunnar (1935) Kris i befolkningsfrågan. Stockholm: Bonniers.

Mörck, Magnus (1997) Medelsvensson bor inte här längre. Stockholm: Byggforskningsrådet T12.

Nordström, Ludvig (1984) Lortsverige. Sundsvall: Tidsspeglén.

Ohlsson, Lars B / Swärd, Hans (1994) Ungdom som samhällsproblem. Lund: Studentlitteratur.

Olsson, Margot (1995) Vårdarnas värld. En studie om olika hyresvärdars agerande i samband med vräkningar på Östra distriktet i Malmö (60 p): Socialhögskolan, Lunds universitet.

Popoola, Margareta (1998) Det sociala spelet om Romano Platso. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Rosengård (Sydsvenska Dagbladet) nr 2 februari 1999.

Sahlin, Ingrid (1996) På gränsen till bostad. Avvisning, utvisning, specialkontrakt. Lund: Arkiv förlag.

SIV (1998) På tal om

SOSFS 1998:11 (s) Allmänna råd.

SCB 1996(a) Bostadsbyggnadsstatistik, årsbok. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

SCB 1996(b) Statistisk årsbok för Sverige. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Stigendal, Mikael (1998) Sociala värden i olika sociala världar. Levnadsundersökningen delrapport 9 Rosengård.

SOU 1996:55 Vägar in i Sverige.

SOU 1997:118 Delade städer. Underlagsrapport för Storstadskommittén.

Boverket Rapport 1996:13 Vem bor hur till vilket pris? –Hushållens boendeförhållanden och boendeutgifter 1993.

Wallengren, Hans (1994) Hyresvärlden. Maktrelationer på hyresmarknaden i Malmö 1880-1925. Södra Sandby: Bokförlaget Mendocino.

